

ERA.V-76.1.172P

P-172P

EESTI NSV MINISTRITE NÕUKOGU RIIKLIK EHTUSKOMITEE
VABARIIKLIK RESTAUREERIMISVALITSUS

OBJEKT: Tartu vanalinn

ŠIFR. NR.: _____

TELLIJA: ENSV MN Riiklik Ehituskomitee

Linnade planeerimise osakond

TEOSTAJA: Vabariiklik Restaureerimisvalitsus

Ajalooline õiend

kvartali Suurturg-Rüütli-Küütri-Jaani t. kohta

II osa

(krundid nr-d I2, I3, I4, 66, 67, 48)

Juhataja: V. Saks

Peainsener: K. Alusa
Peaarhitekt: _____

Projekt-jaoskonna
juhataja: A. Jõnasaar

Peaspetsialist
ajaloo alal: N. Raid
v.t.t. N. Raid

Peaspetsialist
arhitektuuri alal: _____

Objekti autor: _____

Proj. pea-
insener: R. Parts

TALLINN 1973

2

Krunt 12, nüüd Nõukogude väljak 2.

(endine krundinumber 59, politseinumber 2I)

Esimene pärast Põhjasõda alustatud revisjoniraamat koostati 1734. aastal: "Revisions-Protocoll der Kayserlichen Stadt Dorpat, Übergeben Christoph Ernst Hoffmann Notar Civit. Dorpatensis".^I Selles vaadeldakse Suurturu (Nõukogude väljaku) vasemal poolel asuvaid krunte kahes osas: Esiteks vana raekoda ja saiapoodide rida pealkirja all - "An der Seite des Raht-Hauses wo vor diesem des alte Rahthaus und die Wegge-Buden gestanden". Mainitud vana raekoda koos saiapoodide platsiga oli rae poolt juba varem müüdnud proua Zecherile, sündinud Phaler. Revisjoni ajal olid sellel kohal rekognitsiooni-inspektori Rehann'i maja ja pood,² mis ulatusid (Rüütli) tänavani, kus asus kaev teiselpool raekoda ("... bis an die Strasse, alswo der Brunn auf der andern Seite an der Waage ist").

II kruntide rida eelmise taga algas Kraamipoodnike tänav nurgalt ja ulatus Saksaväravani - " von der Krahmer-Strassen-Ecke ab, bis an die teutsche Pforte". Nurgakrundi nr. I omanikuks olid Clas HOGENTOPI pärijad, kuid obligatsiooni hoidis oma käes raeliikme Singelmanni lesk. / Krunt oli ka (saia)poodide reas /.

Krundi nr. 2 ajalugu ulatub 17. sajandi alguskümnendesse, mil Tartu raad krundi ja sellel asuva kivimaja oli ära müüdnud IIO poola guldna eest. Johann ja Matthias Hoppe said selle endale vahetuse teel 1695. aastal J. ja M. Bahfilt ja ühendasid selle oma 1691. aastal Dorothea Pfalerilt, raehärra C. Fr. Zecheri leselt ostetud krundiga. 1729. a. omandas

^I RAKA f. 995 nim. I s. ü, 2I842 fol. I3-I4.

² Gadebuschi andmeil oli Johann Heinrich Rehann 1728. aastal uuesti alustatud aktiisimaksu kogumise esimeseks inspektori Tartu linnas.

maavalduse kingseppmeistrite olderman David Weber, 1736.a. koos ehitiste ja müüridega (Mauerwerk) Suure Gildi olderman ja kaupmees Johann Bresinsky, kes selle samal aastal edasi müüs klaasijameister Le(i)chnerile.

Teistel andmetel oli Kraamipoodnike tänava alguses paremat kätt esimene krunt 1686.aastast meister Joel Guldemeisteri ja 1734. aastal tema lese valduses. See oli väike ja ilma ehitusteta nurgaplats³ (foto I).

1758.a. on Vaekoja tänavas (die Gasse hinter dem Rathhause, genannt die Waage-Straße) politseibürgermeister Herman Anton Schaubil kolm krunti. Esimese oli ta ostnud J. Gildemeistri (resp. Guldemeistri) pärijailt, teise (vt. eespool Clas Hogentop, 1741 müüdnud Rehannile) koos kivimajaga ja kolmanda samuti kivimajaga Rehannilt, kes oli viimase omanik alates 1744.aastast.⁴

Johann Heinrich Rehann oli Tartu esimene rekognitsiooni-inspektor ja saanud linnakodanikuks 1727.a.⁵

Oma tähtsa ameti tõttu oli ta vabastatud sõjaväe majutamise kohustusest. Sundmajutusest vabastatute (Frey-Häuser, nn. vaba-majad) hulka kuulusid tollal Tartu magistraadi, preestrite, Suure ja Väikse Gildi oldermanide, korterimeistrite, aadlike ja kroonuametnike majad, arvult 85 (säilitusühik paraku Sine anno). Viimaste hulgas olid inspektor Rehanni küllalt ruumikad ehitised. Tema puust elumajas oli 6 kambrit, kuid seal toimus ka ametlik aktiisimaksude vastuvõtmine ja muu rekognitsiooniga seotud asjaajamine ("... hält in seinem Hause die Recognition und Accise Einnahme"). Rehanni uues majas oli 8 head tuba, kuid see oli veel tühi ning kuulus tavakohase uusehitiste kolmeaastase maksudest vabastamise alla ("Soll eine dreijährige Bau-freyheit genießen").⁶

³ RAKA f. 995 nim. I s.ü. 28 229, l. 70.

⁴ 995 I 2I 867, l. 15.

⁵ 995 I I 469, l. 2,78.

⁶ RAKA f. 995 nim. I. s.ü. I489 l.9-10 p.

Nimelt on 1728.a. majaomanike nimistus Rehanni nimel ainult üks maja, milles 3 tuba (Stuben von 3.4.5. Klaffter = toad 3.4.5 sülda (suured)). 1740.a. elumajade hulgas on nr. I4 maja inspektori nimel, 1741.aastal nr. 80. Viimase juures on märges, et ta maksab majutamise asemel korteriraha. Tal oli üks tuba suurusega 3 sülda, kaks kaheüllandist kambrit (nagu 1728.aastal) ja tall neljale hobusele. Eeslinnas, Jakobi värava taga asuvas kõrtsis oli Rehannil üks tuba ja üks kamber, ülejõe asuvas kõrtsis üks tuba, üks kamber ja tall üheksale hobusele.⁷ Arvestades kõike eeltoodut, võiks ülalmainitud 8-toaline "uus kivimaja" olla ehitatud pärast 1741.aastat. Nimelt on andmeid, et Rehann tegeles oma kroonuameti kõrval muudegi tulutoovate ettevõtetega: lasi tubakat töödelda ("...welches Toback Spinnen laßet"), oli pruulikojaja omanik ning pidas trahterit enda majas ning kahte kõrtsi: üks uus asus vene kiriku juures ja teine Narva tee ääres. Peale nende oli tal maja kõrval kolm aastalaada kestel välja üüritavat poodi ning peale elumaja hiljem veel kaks kivimaja.⁸

Kommerts- ja politseibürgermeister H.A.Schaub sai nende varanduste omanikuks tolele ajale üsna iseloomustaval viisil: ta nais inspektor Rehanni lese Anna Dorothea sünd. des Mollins'i. Tartu Jaani kiriku ristimisvaagna äärel on just selle daami nimi koos annetamise ajaga: 26.august 1756.⁹

1758.a. "Revisionsbuch aller Häuser, Gründe und Plätze" on Tartu justiitsbürgermeister Sahmeni oma käega kirja pandud.¹⁰ Selles esineb esmakordselt kogu linna krunte läbiv numeratsioon, mis vähemalt üsna alguses kattub 1786.a. krepostinumbritega. Kõite vabale äärele on kunagi hiljem pliiat-siga juurde kirjutatud 1786.aastal kehtestatud uued krundinumbrid või 1836.a. (resp. 1848.a.) krundi omaniku nimi. Need märkmed on hindamatuks abiks praegusele uurijale maaomandi-

⁷ RAKA f.995 nim.I.s.ü.24741 l.2,II,16 - 18 p.

⁸ RAKA 995 - I - 1469 l. 3I, 5I p.

⁹ Antikvariska Studier Handlingar III. Stockholm 1948.

¹⁰ RAKA 995 - I - 21866 p. 25, p.30.

te identifitseerimisel. Vaadeldava Suurturu osa pealkirjaks on 1758.a. revisjoniraamatus: " Die Straße hinter dem Rath-hause, welche auch sonst, die Kleine Waage-Straße, genannt wird, und sich jetzt, von dem Anfang der Kraher-Straße, hinter N^o12 anhebet, und biß an das Ende des Marckts bis N^o46 erstrecket"(Tänav vaekoja taga, mida ka muidu Väikese vaekoja tänavaks hüütakse, ja mis nüüd algab nr.12 tagant /Kraamipoodnike/ ^{Kraherstrasse} tänava algusest ja sirutub kuni nr.46-ni turu lõpul). Tänav esineb üksikjuhul ka SchmiedeStraße (Sepikoja nsp. Sepa tänava) nime all^{IO}, ilmselt ülalt tuleva tänava jätkuna vaadelduna.

Selle tänava ees asus tollane nr. 12, mis 1758.a. revisjoniraamatus on lokaliseeritud kui vanima raekojahoone koht, kusjuures ka pagari- ehk saiapoed olid. Plats oli 30. jaanuaril 1731.a. müüdud Rehannile ja tema lese abielumise teel H.A.Schaubiga viimase omandiks saanud.

See krunt nr. 12 asus eespool praegust tänavajoont, mis piirab elumaja Nõukogude väljakul ja juba 1786.a. moodustas osa turuplatsist. Juba 1758. aastaks oli puumaja, mille kõrval ~~asus~~ kolm kraamipoodi, lagunened seisundis. Huvitav on märge, et selle maja juures oli avalik linnakaev, mis jäi puust raekoja ja Schaubi poodide vahel olevale väiksele põiktänavale (praeguse 21. juuni t. suudme vastu), (vt. foto nr. I).

Schaubi omad olid ka alljärgnevad kolm krunti: nr. 15 (1786.a. nr. 12) asus Kraamipoodnike tänava nurgal ning oli 1758.aastal ja ka veel 1767.aastal ehitusteta (Rehann ostis 1747.a. Guldemeistri pärijailt). Nr. 16 (1786.a. turuplats) oli kivimajaga (Rehann ostis 1746 C.Hogentopilt), nr. 17 (1786.a. nr.13) samuti. Viimase suurus oli 1736.a. toimunud mõõtmisel tänavapoolel 2 Ruthen 3 1/4 Ellen ja ulatus sotsiaalsena üsna sügavale kvartali sisse (pikkusega 9 Ruthen 3 1/2 Ellen). Seletuseks on lisatud, et "die Ruthe hat 8 und anderthalb ~~vierthl~~ Ellen gehalten".^{II} (Mõõtühik I Ruthe

^{II} RAKA f. 995 nim. I s.ü. 21866 lk. 20,22,25, 30
roode (die Ruthe) oli 8 3/8. küünart

on 8 3/8 küünart).

Kui 1769.a. olid krundid II ja I3 veel Schaubi omad (ülalmärgitud I2-ga identsed), siis Vaekoja tänavapoolne krunt (I6) kuulus juba kraamipoodnike (pudukaupmeeste) olermanile (Kramer Compagnie) Christian Friedrich Schlichtingile, kes samuti oli raehärra. Ta oli 1764 Schaubilt ostnud kivimaja ja Kraamipoodnike tänavani ulatuva tühja krundi.^{I2} Tema maja I ja II korrusel oli a' I tuba ja kolm kambrit, õuel trahter lihtrahvale (Volcks Stube), tall ja töllakuur. Majutamiskohustustest oli ta vaba, tasudes rahas.^{I3} 1783 - 1789 oli tal 3 korstnat.^{I3a}

Krunt I3 (tollal I7) oli Vaekoja tänavas vankritegija-meister Lindemanni nimel. Tema majas oli 2 tuba ja 3 kambrit. Ta majutas oboisti (oboe mängijat) koos selle naise ja lapsega.^{I3}

1765.a. ostis Schlichting juurde poole Kraamipoodnike tänava krundist Catharina Elisabeth Schaudy, sünd. Falkenheimi käest, ühendades selle oma suure krundiga. Sellel oli kivimaja vare ja plats ise mõõdistatud.^{I4} 1772.a. ostis ta juurde teise poole krundist. Samast aastast on teade, et tema kivimaja on ehitamisel.^{I4a} Suures tulekahjus see hävis ja 1777 toimus maaomandi mõõdistamine (mõõtühikuiks olid "Ruthe" ja "rigische Elle") - sopiline krunt oli tekkinud mitme krundi ühendamisel Schlichtingi varasema maatükiga.^{I5}

Kui 1786.a. linna krundid said püsivad numbrid, oli kr. I2 omanikuks Schlichtingi lesk ja kr. I3 - Lindemanni pärijad ja kr. I4 - maanõunik von Bock.^{I6}

1788.a. oli leskproua Schlichtingi (sünd. Sonnenbach) krunt 47 ruutroodet (Ruthen) ja 61 ruutsülda (Ellen) suur.^{I7} Maja oli üles ehitatud pärast tulekahju müürimeister F.L. Jahnenz, välja arvatud strukitööd. Kuna maja esines juba

^{I2} RAKA f. 3828 nim. I s.ü. 235 l. 22

^{I3} RAKA f. 995 nim. I s.ü. 24742 l. 2

^{I3a} RAKA f. 995, nim. I s.ü. 24605 l. 68

^{I4} RAKA f. 3828 nim. I s.ü. 235 l. 23

^{I4a} RAKA f. 995 nim. I s.ü. 25236 l. 6

^{I5} RAKA f. 995 nim. I s.ü. 21859 l. 220 jj.

1778.a., pidas H.Üprus tõenäoliseks, et see ehitati ühena esimestest linna taastamisel ning seepärast kajastuvad selle arhitektuuris varasemad hilisbaroksed vormid.¹⁸ Maja suuremaks ehitamine pidi toimuma 1786.a., sest 1787 oli majal 4 korstnat endise 3 asemel.¹⁹

Leskproua Schlichting kuulus III gildi ning koos J.T. Bergeriga moodustasid nad kaubakompanii.²⁰

1795.a. ostsid krundi nr. 12 vennaksed Wernerid 7725 hõberubla eest.²¹ Järgmisel aastal kinnitati see kaupmees Gottlib Christian Werner seniori nimele.²² 1805.a. toimus veinikaupmees Wernereri maja põhjalik hindamine, millest võttis osa 9 meistrit (H.F.Voss, H.Weiss, F.I.Endel, J.F.Eisenschmidt, Stein, J.C.Oberg, M.Vogl, D.Lieske, Gutsche). Maja hinnati 25024 rbl. 35 kopikat. Selle esikülg oli 17,5 sülda pikk ja 5 sülda 4 jalga lai. Ehitise tiib Kraamipoodnike tänaval oli 8 sülda 5 jalga pikk ja 6 sülda lai. Suure kivivärava läbisõiduava laius oli 13 jalga, selle värav lukkudega. Mõlema majaukse ees olid raiutud kivist trepid. Maja põhi oli rammitud ja hea rostvärgiga (†.der Grund des Hauses ist durchgehends Gerammt und mit einen guten Rost versehen). Kogu elumaja all oli kelder. Sellest veinikeldri osa võlvitud (†.. durchgehends auf einen fuss starck gewölbt). Koos keldrikorrusega peeti maja kolmekorruseliseks.

Ülemisel korrusel olid stukklaed, alumisel võlvitud (esikus, tubades, kahes köögis ja kahes jääkeldris). Eriti tunnustavalt märkisid meistrid majal lasuvat toolvärki, mis tegijale au andis (er dem Meister der ihne gemacht hat Ehre macht). Ülemisel korrusel oli 8, alumisel 3 ahju ja küpsetamisahi, 2 kaminat. Tisleritööde loetelus on uste-akende kõrval kaks puhvetit - "Aufsatz", klaasuste, messingist

¹⁶ RAKA f. 995nfmI s.ü. I417 l.9,73,I24,I83,337 ja I418 l.5I9,I42.

¹⁷ RAKA f. 995 nim.I s.ü. 6862a l.I

¹⁸ H.Üprus, Nõukogude väljak 2.Ehitusajalooline lühiülevaade. Tallinn 1964. Lhk. I.

¹⁹ RAKA f. 995 nim.I s.ü. 24605 l.2,23,29,32,34,5I,6I.

²⁰ RAKA f. 995 nim.I s.ü. I418, l.284,288.

²¹ RAKA f. 238I nim.2 s.ü. 688, l. I7.

²² RAKA f. 995 nim.I s.ü. 28230, l.I2.

kaunistuste ja lukkudega, mis müüri külge kinnitatud.²³
Õuel asuv ehitis oli 7x4 sülda, tallis oli 4 latrit. Oli ka veel kaks tõllakuuri katusekividest katustega.²⁴

1807.a. alustas G.C.Werner sen. protsessi oma naabri endise raehärra Gaugeri vastu, kes oma majale II korruse pealeehitamiseiga olevat rikkunud seadust viilakende tegemiseiga Wernereri maja poole ja vihmaveerennide kinnitamisega tema maja külge. Tüli lahendas kammerkohus koos mürseppmeistri ametiga, tunnistades, et Gaugeri ehitis ei kahjusta Wernereri oma (hoovivaade, foto 8). Gauger lubas oma 2 viilukakent varustada trellidega, et sealt ei saaks midagi välja valada Wernereri maja katusele, mis oli kaetud nn. Bieberschwanz-tellistega. (Gaugeri maja katus oli katusetellistest - Dachpfannen).²⁵

1820.a. sai kaupmees Werner oma kivimajast II00 rbl. tüüritulu, aga vastvalminud ehitis krundil 74 kuulus raehärrale Michael Gottfried Wernerile.²⁶

Eriti huvitav on fakt, et III gildi kaupmees G.C.Werner palus 6.IX 1824 luba oma I linnaosas asuvas majas avada piljardiga kohvi- ja võõrastemaja.* 27. septembril otsustas raad anda selleks loa kooskõlas linnaseadusega 1785.aastast.²⁷ Tõenäolik, et avamine ka teoks sai ning sel juhul kui perekonnaliin peaks 1895.a. avatud Wernereri kohvikuomanikuga ühtuma, siis on kahe aasta pärast põhjust pidada hoopis kaalukamat "kohvimaja" 150.aasta juubelit, kui see toimus 1970.aastal (75.a. Wernereri kohvikut).

1830.a. oli krundil nr. 12 asuva maja suurus 124 ruut-sülda ja see kuulus Tartu I klassi majade hulka.²⁸

Jaanuarikuul 1834 omandas maja III gildi kaupmees ja kondiiter Emil Heinrich Samuel Bauch 44000 as\$ignaatrubla eest.²⁹ Siis alles algas majas pagaritööstuse rajamine, mille H.Üprus³⁰ oli asetanud G.C.Wernereri aega. Bauch oli üks

²³ RAKA f. 995 nim. I s.ü. ~~1418~~⁵⁴¹⁵, l. 284, 288 1-12

²⁴ Smigrodski album lk. 32, TA Etnograafiamuseum

²⁵ RAKA f. 3828 nim. I s.ü. 234 l. 2-58

²⁶ RAKA f. 995 nim. I s.ü. 26219 l. 12, 74

²⁷ Ein Caffee und Speisehaus, mit einem Billard.

²⁷ RAKA f. 995 nim. I s.ü. 4940 l. I-3

kolmest seadusega lubatud kondiitrist Tartu linnas, kes 1833.a. oli III gildi kuuluva kaupmehena tegutsenud Suurturu ääres asuvas pagarmeistri lese Mester'i majas.

Temaaegsed pagarid kuni sajandi keskpaigani olid:

J.J.Luchsinger 1833 - 1842, 1847 - 1849

W. Felschau 1842 - 1849

C.F. Steinhäuser 1833 - 1847.

Neist kaks esimest asusid Küüni tänaval omas majas, Steinhäuser Andrease tänaval Nolckeni majas Suurturu lähedal.

Isegi veel 1854.a. ei lubatud üle 12 700 elanikuga linnas avada neljandat kondiitriäri.³¹

H.S.Bauchi kondiitriäris töötas 1829.a. alates kondiitri- rina tema vend Alexander Bauch, olles eelnevalt veel 7 a. samal alal tegutsenud.³¹ Tähendab, E.H.S.Bauch oli kondiitriäri omanik vähemalt 1829.aastast.

1855/56.a. linnamajade ülevaatuse ja hindamise ajal oli kr. 12 kahekorruselise elumaja parterris 2 poeruumi, pere- mehe 3-toa ja köögiga korter, ühetoaline teenijakorter, kon- diitritööstus 4 toa ja köögiga, milles 4 ahju (H.Üprus op. eit. lk.2 "40 ahju!"). Eraldi on mainitud veel ühte (paga- ri) küpsetustuba ("Backstube"). Bel-etage'il elas bürger- meister Helwig. Tema kasutas 7 tuba, ühte saali, ühte kamb- rit ja kööki vasemal majapoolel, paremal oli 3 tuba ja köök. Kogu majas oli 23 tuba (neist üks ärklituba) pinnaga 52 ruutroodet (□ Ruthen). Üuel oli mitmeid abihooneid. Neist töllakuuri ja talli peal oli veel 2 tuba. Kuur, puukuur ja pumbakaev kuulusid maja juurde. Maja all oli 4 keldrit, millest veinikelder ja pagariruum olid välja üüritud, ja 2 pööningut.

C.H.Bauch oli maja alumise korruse täielikult ümber ehitanud, samuti kõrvalhoone, millele tehti peale korter ja

²⁸ RAKA f. 995 nim.I s.ü. 26220^a l.I3

²⁹ RAKA f. 238I nim.2 s.ü.688 l. I4, 33-38

³⁰ H.Üprus, op.cit. lk. 2

³¹ RAKA f. 995 nim.I s.ü. 4927

puukuurid. Ehitustööd läksid maksma resp. 5000 ja 2500 hõberubla. Maja juures polnud aeda, Bauch ise pidas kondiitritööstust. Huvitav detail - alumist nurgakorterit kasutati kauplusena (Leschnew).³² Seda traditsiooni jätkatakse tänapäevalgi kohviku-kondiitrisaaduste kauplusega "Valli".

Peale selle üüris Bauch laada-ajaks, s.o. kolmeks nädalaks jaanuarikuus, välja 2 möbleeritud tuba enda korterist 100 rbl. eest. Sellega järjekordne tõend turuäärse asukoha erakordsest tasuvusest.

1834.a. ostis kaupmees C.H.Bauch juurde kõrvalasuva krundi nr.13 (politseinumber 22) 22 000 assignaatrubla eest.³³

1868.a. omandas pagarmeister C.H.Bauchi majad 1085429 hõberubla eest jällegi kondiiter - Adolph Ernst Borck.³⁴ Tänavat nimetati ikka veel Väikse vaekoja tänavaks.³⁵

1877.a. sõlmis Borck lepingu oma naabri kaupmees Firstoviga krundi nr. 47 sunnikohustuste kohta ("Servitut-Vereinbarung"), mitte müügilepingu nagu märgib H.Üprus oma ehitusajaloolises ülevaates.³⁶ Firstovi ja Borcki kruntide vaheline piirimüür Rob.Rech plaanil 1877.a. abcdef on Firstovi elumaja välissein, mida Borck ei tohi kahjustada. Firstov omakorda ei tohi oma elumaja katuselt voolavat vihmavett juhtida Borcki maatükile, võib säilitada olemasolevad Borcki krundi poolsed aknad jne.³⁷ (foto 9).

1888.a. said kruntide I2 ja I3 majad Borcki pärijaile ja 1909.a. ostis kinnistud Karl Rosenthal. Tema tütreid - abielunimedega Gertrud Lommatsch ja Ellen Tittelbach - lasid 1938.a. mõlemad krundid ühendada üheks kinnistuüksuseks nr. I2.³⁵

Vaadeldavas majas asusid 19.saj. II poolel W.Gläseri ja C.H.E.Schnakenburgi trükikojad.³⁸ Schnakenbergi kirjastus

³² RAKA f. 995 nim.I s.ü. 263I3 l. I-6

³³ RAKA f. 995 nim.I s.ü. 263I4 l. 3

³⁴ 1849.a. olid pagarite nimekirjas Böning, A.Borck ja Paul Borck. Linnas oli kokku 13 "Los-und Testbäcker". "Dörptscher Kalender" 1849.

³⁵ RAKA f. 238I nim.2 s.ü. 688 l.I4, I07, 3I3.

³⁶ H.Üprus, op.cit. lk.3

³⁷ RAKA f. 238I nim.2 s.ü.722 l.4I

oli Tartus niivõrd tuntud, et tema väljaantud kalendrites "Schnakenburg's Dorpater Kalender" 1889. ja 1890. aasta raamatu- ja kivitrukikoja kuulutuste juures selle aadressi märgitud ei ole. Küll aga laenu-raamatukogu ja poodilaenuatuse aadress - kondiiter Borcki majas Suurturg 2 parterris. 18 000-köiteline laenu-raamatukogu ja 10 000 nimetust sisaldav instrumentaal- ja vokaalmuusika noodikogu olid huvilistele eriti kättesaadavad, olles vahetpidamata avatud kella 8 hommikul kuni 8 õhtul. Selle lähemaks tutvustamiseks oli lisatud laenutatavate romaanide, novellide, jutustuste ja ajaviitekirjanduse loetelu tosinal lehel. Nende hulgas B. Björnsterne'i, F. Dostojevski, I. Gontšarovi, M. Jökai, H. Sienkiewiczzi, L. Tolstoi, I. Turgenevi, J. Verne'i ning E. Zola teoseid saksakeelses tõlkes.³⁹

Sajandi algul tehti majas asuvatele poeruumidele ümber uksi-aknaid (1900 arhitekt Bescht, 1909 arhitekt Pohlmann, foto IO ja II) ja 1904 lasid Borcki pärijad keldrisse ehitada keeglimänguvälja (arhitekt Schröder).⁴⁰ Tõenäolik, et 1910. a. maja alumise korruse ümberehitamisel lõhuti ilus kaaruksega portaal ja seda flankeerivad pilastrid.⁴¹ Kaunist portaali kohal asuvad keskakna-dekoori katsid aastaid äride reklaamsildid (J. Räsä muusikariistad. H. Üprus, op. cit., pilt 3).

1928. a. laiendas ust kahe poolega ukseks seemne- ja aiatööriistade kauplus "Erika", 1929 ehitati sellesse laohoonne maja külge (keskele).⁴²

Käesoleval sajandil on maja teisel korrusel pidevalt olnud toitlustusasutusi: kodanlikul ajal 1920-ndatel a. "Linda"-kohvik ja kondiitritööstus, söökla "Koit", nüüd söökla "Võit", pidevalt ümberehitusi nende tarbeks. 1935 seati maja II korrusele sisse trukikoda "Varrak" Ülikooli ja Suurturu nurgaruumidesse.⁴³ (1938/39 fassaadi mautmüne). Praegu on selle korruse sisedekoorigist säilinud väike osa: stükist laekar-

³⁸ Dorpater Adressbuch. Dorpat 1868. Lk. 66. Kruntide I2 ja I3 omanikuks on veel Bauch.

³⁹ Schnakenburgs's Dorpater Kalender 1889.

⁴⁰ RAKA f. 2623 nim. 2 s. ü. 348. Suurturg.

⁴¹ RAKA f. 2623 nim. I s. ü. I48, l. 97, II0
I49, l. I2, I3, I09-I909. a.
I50, l. 30-I910. a.

⁴² Tartu Linnavalitsuse toimik I00

⁴³ Tartu Linnavalitsuse toimik 665 lk. I7.

niisid ülal nurgaruumis ja üheainsa ukse rokokoo-tahveläise alumine pool. Praeguses ruumikujunduses on need üksikelemendid irdkehad, mis ei suuda anda õiget pilti endisaegsest jaotusest ega kaunistuste rikkusest. (vt. H. Üprus op.cit. illustratsioonid).

Ehitise välisilme on tähtsam: maja pikk fassaad raekoja-poolisel küljel on rõhutatud keskteljega ja liigendatud *aus-*teeritud liseenidega. Keskrisaliidi aken on ümbritsetud rokokoo- ja zopf-stiilile omaste dekoratiivmotiividega, mis vabastatuna varjavatest siltidest annavad majale osalt tagasi omaaegset ilmet. Tähelepanuväärne on katusenurgal asuv lohekujuline veesüliti koos toreda metallkaunistusega. Kahjuks on aknaavade suurendamisega rikutud hoone harmooniat ja tasakaalu (*praod!*)

Suurturg maja nr. 2 on praegusel Nõukogude väljakul üks vanemaid ehitisi, mis peatselt pärast 1775.a. suurt tulekahju kerkis uutele nõuetele vastavalt kivist nurgamajana. Selle korpuse tugevus ja katuse^{eh}hituse soliidsus annavad kogumule ehitusmeistri oskustest. Mürseppmeister oli otse Scweri⁷³nist Tartusse tulnud ja siin 1776.a. linnakodanikuks saanud Franz Ludwig Jahnenz. Pole huvituseta märkida, et tema abikaasa Christina Elisabet oli sündinud Kiwi ja tema poeg Carl Friedrich sai 19.sajandi algul Tartu linna ehitusmeistriks. ⁴⁴

44 RAKA f.995 nim.l s.ü.1417 lk.45-46 ja
" " " " 27844 l.10

Krunt 13, nüüd Nõukogude väljak 4.

(endine krundinumber 59, politseinumber 22)

Krunt 13 oli ka 18. sajandil säilitanud varasematele aegadele tüüpilise väliskuju: pikana ja kitsana ulatus Väikese vaekoja tänava poole ainult ahtake laiusosa.

Pärast Põhjasõda olid selle omanikud Johann ja Matthias Hoppe, kes 1729.a. müüsid krundi David Weberile.¹ 1736.a. juunis ostis selle endale Johann Bresinsky ja juba 1. septembril müüs edasi Johann Heinrich Le(i)chnerile. 1744.a. sai krunt ostu teel juba kr. 12 juures esinenud rekognitsiooni-inspektori J.H. Rehanni omandiks, kelle lesk abiellus H.A. Schaubiga ja tõi kaasa kinnisvara. Krundi ametlik mõõtmise toimus 1736.aastal (vt. lk. 4. jj).²

1758.a. revisjoniraamatus on Väikese vaekoja tänava krundi 17 ja kivimaja omanikuks kommerts- ja politseibürgermeister H.A. Schaub.²

1769.a. esineb samas vankritegijameister Johann Gottfried Lindemann, kes oma kahe toa ja kolme kambriga elamus majutas ühte oboisti koos naise ja lapsega.³ 1772.a. oli tal kivimaja.⁴ 1786.a., uute krundinumbrite kehtestamisel, oli kr. 13 koos kivimajaga Lindemanni pärijate oma. (Kuna nad olid linnas abiellunud, olid need ilmselt tütrede).⁵ Samal aastal ostsid kivimaja oksjonilt kaubandusühistu (Handels-Gesellschaft) moodustanud kaks isikut: raamatukaupmees K.G. Linde ja J.L.F. Gauger. Nende elamispiind oli 1788.a. 21 □ Ruthen ja 10 □ Faden.⁶ 1783 - 1789. aastani oli majal kolm korstnat. Nendes nimestikes esinesid Gauger & Linde alates 1787.aastast.⁷

¹ RAKA f. 995 nim. I s.ü. 21842 f. 1. 13 - 14

² RAKA f. 995 nim. I s.ü. 21866 17.

³ RAKA f. 995 nim. I s.ü. 24742 l. 2

⁴ RAKA f. 995 nim. I s.ü. 25236 l. 6

⁵ RAKA f. 995 nim. I s.ü. 1418 l. 519; 84 "Sind hier verhey-rathet"

⁶ RAKA f. 2381 nim. 2 s.ü. 689 l. 18, 21

⁷ RAKA f. 995 nim. I s.ü. 24605 l. 2, 23, 29, 32, 34, 51, 61.

1787. aastal osteti 500 assignaatrubla eest juurde oma naabrilt, kaupmees H.F. Eke'lt osa viimase krundist nr. 14 laiusega 2 sülda või 14 Reinimaa jalga. See krundiosa ulatus õuepoolel kuni meister Hellenwadi õuemajani. Maatükk oli mõeldud sissepääsuks Suurturu poolt. Müüja pidi maja ehitamisel püstitama omal kulul piirimüüri.

J.L.F. Gauger pidas aastail 1784-1790 koos K.G. Lindega, hiljem üksinda, esimest raamatukauplust Tartus. Eesti ala ainsa avaliku raamatukauplusena varustas ta kirjandusega kogu maad, isegi Tallinnat. 1786. a. avasid Gauger-Linde ka laenuraamatukogu. Kui 1790 Linde lahkus ärist, kerkis üles selle likvideerimise küsimus (1798 kuulutas Gauger ajalehes "Dörptsche Zeitung" nr. 94, et müüb väga haruldasi Haarlemi tulbisibulaid). Ülikooli uuesti avamisega tekkis raamatukauplusele lahendam olukord, eriti 1803. aastast, mil Gauger sai ülikooli raamatukaupleja nimetuse. 1810. a. müüs ta oma raamatulao Riia raamatukaupmehele J. Fr. Meinshausenile. Pärast 1820. aastat puuduvad teated Gaugeri kohta.

1786. a. avatud laenuraamatukogu oli ilmselt ka esimene Tartus ning asus pärast suurt tulekahju 1775. a. Lindemanni (või tema pärijate) poolt uuesti ülesehitatud majas, mille Linde-Gauger olid omandanud.

M. G. Grenziuse (1759-1822) poolt Tartus 1793. a. avatud raamatukauplus ja laenuraamatukogu tegid Gaugerile tugevat konkurentsi; 1802-1817 oli Grenzius ülikooli trükkaliks. Ta oli ka juba varem Põltsamaal W. J. v. Lauw trükikoja 1786. a. rendile võtnud ja tema trükiste kirjastajaks oli olnud Gauger-Linde raamatukauplus. 1791 oli Grenzius ostnud mainitud trükikoja. Alates 1789. aastast hakkas Grenzius Tartus trükkima ja välja andma esimesi ajalehti "Dörptsche Zeitung" ja 1800. a. ostis Riia trükkalilt J. C. D. Müllerilt õiguse Lõuna-Eesti kiriku- ja kooliraamatute, samuti kalendrite väljaandmiseks. Sellest ajast alates tõusis Tartu tähtsaks eesti raamatute trükikeskuseks.⁸

⁸ Eesti biograafiline leksikon. Täiendusköide. Tartu-Tallinn 1940. lk. 67, 72.

Gauger-Linde majaanõustajaks ilmselt toimuma 1786.a. teisel poolel, kuna samast aastast on andmed, et nad mõlemad on 32 a. vanad (sünd. 1754, vrld. EBL täiendusköide), vallalised, ilma kinnisvarata ja elavad üürikorterites ("...allhier zur Miethe"), kuuludes III gildi kaupmeeste hulka. C.G.Linde oli Tartu kodanik alates 1784.a., F.Gauger 1785.a.⁹

1807.a. esitas Gauger ülikoolile taotluse, et tahab ehitada üle oma värava võlvi ja palus luba raiuda selle jaoks mõni toll ülikooli maja müüri sisse (krundil I4). Luba anti. Samal aastal protestis teisepoolne naaber (kr. I2) G.C.Werner senior oma naabri Gaugeri teguviisi vastu. Nimelt oli viimane oma majale kolmanda korruse pealeehitamisega rikkunud seadust. Tema viiluaknad ja vihmaveerennid (vt. lk. 7.) oli tüüpilised tüliobjektid tolleaegsete naabrite vahel. Tänu neile on meile säilinud maja hoovivaate joonis.¹⁰ (foto 8). Katused olid kaetud erinevate tellistega: Wernereri maja kui vanem nn. Bieber-Schwanz- tellistega, äsja ümberehitatud tavaliste katusetellistega (Dachpfannen). Kahtlemata ajakohastas Gauger maja ümber ehitades seda klassitsistlikus maitse suunas.

1813.a. sai sellele kivist elamule pandiõiguse maanõunik ja õuekohtu president P.R.v.Rennenkampff.¹¹ Viimase omandina oli eraldi märgitud üks poeruum, kus ülikooli raamatukogumehel Gaugeril oli ilmselt kauplus.¹² 1819.a. müüs Paul Reinhold v. Rennenkampff krundi ja maja apteekrile Gotthard Christian Wegenerile.¹³ 1830.a. oli viimasel kolm krundi: vaadeldav nr. I3, nr. 9 ja nr. I0, mis asusid samuti väga soodsas kohas - Andrease tänava ja Suurturu (Ülikooli tänava ja Nõukogude väljaku) nurgal. Krundil nr. I3 asuva maja pinala oli I01 ruutsülda ja see kuulus I klassi majade hulka.¹⁴ Maja vahetas omanikku 1834.a., mil selle ostis

⁹ RAKA f. 995 nim. I s.ü. I4I8 l. 295 ja 308.

¹⁰ RAKA f. 3828 nim. I s.ü. 234 l. 2-58

¹¹ RAKA f. 238I nim. 2 s.ü. 689 l. 24-32

¹² RAKA f. 995 nim. I s.ü. 29239 kr. I3

¹³ RAKA f. 995 nim. I s.ü. 28230 l. I3

¹⁴ RAKA f. 995 nim. I s.ü. 26220^a l. I3

22 000 assignaatrubla eest kaupmees Carl Heinrich Bauch. Ta oli selle omandanud koos kr.I2-ga.

1855.a. kruntide ja majade hindamisel asusid Bauchi kolmekorruselises kivimajas alumisel korrusel järgmised väljauuritud ruumid: 3-toaline kondiitriäri (Conditorei) ja 3-toaline plekisepa korter ja töötuba. Teisel korrusel elunes omanik ise (2 tuba, 1 kamber) ja põlemeister (Brandmeister) Lais. Viimase 8-toalisest korterist oli laadaajaks väljauuritav suur tänavapoolne tuba. Kolmandal korrusel elas härra Seezen (2 tuba, 4 kambrit) ja kahes ärklitoas arvatavasti üliõpilased.

Kivist kõrvalhoones paiknes tall ja tõllakuur, ülal oli üürakorter. Maja oli omaniku poolt mõlemal korrusel ümber ehitatud (alla tehti uus köök), samuti tõllakuur rõdu juurdeehitamiseks - kokku maksumusega 4000 hõberubla. Majal oli ka pesuköök, kelder, kaks pööningut, kaks puukuuri. Elumaja oli ka siis kaetud katusekividega (Dachpfannen).^{I5} 1863.a. oli omanik ikka veel sama.^{I6} 1866.a. oli Bauch 73 aastane, tema venelannast naine 68 aastane, Borck aga alles 30 a.^{I7} 1868.a. alates oli krunt I3 kondiiter A.E.Borcki oma. 1886 ehitati majale keldritrepp arhitekt Hübbe projekti järgi.^{I8}

1894.a. asus Suurturg nr. 2, 1895.a. Suurturg nr.4 majas Otto Poirier' "Grand Café-Restaurant vormals E.A.Borck" (Suur kohvik-restoran, varem E.A.Borck), kus õhtuti mängis linna muusikakapell.^{I9}

1904 ehitati arhitekt Schröderi plaani järgi keldri-korrusele keeglimänguväli, a. 1900 kaks vaateakent ja poeuks (arhitekt Bescht). 1909.a. oli kinnisvara K.Rosenthali oma (vt. lk. 9.). Alates 1914.a. oli Suurturg 4 majas 11 ruumi üüritud Oskar Sõmermaa (endine Zimmermann) sadulsepa ja peennahatööstusele ja ärile.^{2I} Samas majas asus hiljem

^{I5} RAKA f. 995 nim. I s.ü. 26314 l. I-6

^{I6} RAKA f. 995 nim. I s.ü. 26222 nr. I2, I3

^{I7} RAKA f. 995 nim. I s.ü. I427 l. 52

^{I8} RAKA f. 2623 nim. 2 s.ü. 348 lk. 89

^{I9} *Neue Dörptsche Zeitung* 1895 nr.35,36; 1894 nr.259 kuulutused

söögisaal "Koit".²²

Suuremad muudatused maja välis- ja siseilmes toimusid 1909.a., hoone uue omaniku algatusel. Fassaadi muutmist ja sisemisi remonditöid juhtis arhitekt Robert Pohlmann.²⁰

Maja praeguse (Suurturu) Nõukogude väljakupoolne külg on pikemat aega muutusteta (foto I2).

²⁰ RAKA f. 2623 nim 2 s.ü. 348, 64, II2b

²¹ Tartu Töösturite Keskuhing 20 a. Tartu 1937. lk. 153

²² RAKA f. 238I nim. 2 s.ü. 688.

Krunt I4, nüüd Nõukogude väljak 6.

(endine krundinumber 58, politseinumber 23)

Rootsiaegne linnakaart, 17. sajandi keskpaigast, märgistab vaadeldava kvartali kõige suuremaks krundiks Suure Vaekoja tänava ja Turu nurgal asuva hilisema krundi nr. I4. See hõivab üle poole Suure Vaekoja tänava (praeguse 21. Juuni t.) vasemast küljest, moodustades sirgepiirilise püstküliku. Selle naaberkrundid on märksa väiksemad ning ulatuvad astmikpüramiididena kvartali sisse.^I Nurgakrundina oli nr. I4 samaväärne Laia ja Jakobi (I. Mitšurini ja V. Kingissepa) tänavate äärde jääva "Presidendimaja" maa-alaga või kindral Taube esinduskrundiga Munga tänava lõigus Rütli ja Jaani (21. juuni t. ja Ülikooli) tänava vahel.^I Linna südame keskel asuvana oli kr. I4 siiski tähtsam eelmainitud, kuna asus otse kaubanduskeskuse sõlmpunktis.

Tartu linna esimeses revisjoniprotokolli-raamatus pärast Põhjasõda aastal 1735 oli märgitud krundi (nr. I) asukoht: "Die Wage Straße hinter dem Rathhause oder Waage zur lincken" - Vaekoja tänav raekoja või vaekoja taga vasemal.

Krunt I4-nda suhteliselt suur pindala oli tekkinud sellel asunud väiksemate omandite liitmise teel juba 17. sajandi esimesel poolel. Vanemad andmed teatavad, et Hans Reder oli ühe krundi ostnud Hermann Herbers'ilt 1640. a., teise Jacob Mure'lt 1643. a. Kui suured need varasemad krundid olid, pole teada. H. Reder parandas ühendatud krundi nr. I oma tütrele Mariale, see omakorda pojale raeliikmele Singelmannile.

Revisjoniraamatust veel varasem on Tartu majade loetelu a. 1728.² Selles on linnaelamud jagatud preestri-, aadli, magistraadi ja Suurde ning Väiksesse gildi kuuluvate kodanike majadeks. Magistraadi liikmete kinnisvarade hulgas on nimetatud ka raehärra Singelmanni kivimaja. Peale selle

¹ RAKA f. 2623 nim. I s. ü. 2050 l. 52

² RAKA f. 995 nim. I s. ü. 2474 I. Specification von den Dorpt-schen Häusern... l. 2 p., 3.

oli tal linnas kaks väikest kõrtsihoonet. Kui arvestada, et laastava sõja lõpust oli möödunud vaid pooltosinat aastat ja linnas oli sama palju kivimaju kui ühel käel sõrmi, siis mõistame, et raehärra Singelmanni kivimaja oli tolleaegsetes oludes tähtis ehitis. Küll mitte nii ruumikas (2 tuba, 1 külm kamber) nagu Ickeli kivimaja Lutsu (Võimla) tänavas, mida 20-ndatel aastatel kasutati raekojana, kuid ikkagi asukohaga linnapildi tulipunktis.²

1667.a. linnaplaanil on kiri "Singelmans Erben" ja sama nimega on märgistatud Suure gildi ja Kompanii tänava nurgakrunt - Suure gildihoone vastas üle tänava. Tuleb oletada, et krundid pärandusid isalt pojale. Aga 1735.a. oli pärijaks leskprova Singelmann.³

Olgu märgitud, et 1740.a. oli Tartu linnas vaid 112 elumaja.⁴

1758.a. oli raekoda puuehitis, mille alumisel korrusel asus vaekoda ja selle kõrval kaheksa poodi, mis aastalaada ajaks (jaanuaris 3 nädalaks) välja üüriti võõrastele kaupmeestele. Samal aastal on Vaekoja tänava ulatus juba täpselt piiritletud. Vaekoja tänav algas linna vaekoja tagant (kruntide) nr. 18 ja 19 vahelt ja suundus kuni Kүүtri (V. Kingissepa) tänavani. Turu poolt sisenedes oli vaadeldav krunt vasemat kätt ja tollal nr. 84 (või 83-~~84~~ 45). Selle päriskrundi juurde arvati ka kr. 18, millel asus brigadiir Glasenappi väike puumaja.⁵ Singelmanni poolt ehitatud kivimaja oli tema lese Charlotta Amalia sünd. Schillingi nimel (krundil 84). 1786.a. toimunud linnakruntide nummerdamisel said mõlemad ühise numbriga 14.⁶ Sama aasta Tartu linna elanike raamat tõendab, et maanõunik Magnus Johann von Bock oli krundi nr. 14 ja krundi nr. 13 omanik. Esimene neist oli ehistamata ("Welcher w^uaste lieget"), teine ostetud koos sellel asuva kivimajaga.⁷ Juba 1787.a. müüs Saare mõisas

³ RAKA f. 995 nim. I s.ü. 21842 l. 32 p. ja
995 " I " 21867 l. 7-12.

⁴ RAKA f. 995 nim. I s.ü. 24741 l. II-12

⁵ RAKA f. 995 nim. I s.ü. 21867 l. 7-12, 45

elav von Bock Suure turu ääres Hellewatti ja endise Lindemanni majade vahel asuva nurgakrundi 1000 hõberubla eest Tartu kaupmehele Hermann Friedrich Erckele,⁸ kellele see rae poolt kinnitati 1792.a. 1787 müüs ta 14 jala laiuse riba Gaugerile sissesõiduks Suurturult.⁹ Aastal 1788 oli see kogu kvartali ainuke tühi krunt,¹⁰ ja ilmselt polnud kaupmees Erckel majanduslikku jõudu sinna ehitada pärast suurt tulekahju nõutavat kivimaja. Arvatavasti 1792.a. sai krunt uue omaniku ja 5 aasta pärast toimus tribunali-nõunikule, Ulila parunile von Ungern-Sternbergile kuuluva ja tema enda poolt ehitatud uue kivimaja, selle kõrvalhoonete ja ringmüüri hindamine. 1797.a. oktoobris polnud mürseppmeistri Joh. Nik. Fr. Lange tunnistuse järgi maja veel täiesti välja ehitatud. Teiste meistrite (J.J.Baeurle, S.H.Henning) tööendid annavad teada, et kivist elumaja oli kahekorruseline, keldrikorrusega, selles asus üks pood ja olid kõrvalhooned ja ringmüür. Kõik kokku hinnati 16 730 rublale.¹¹ Ungern-Sternberg lasi oma uut kivimaja hinnata selleks, et taotleda kroonult lepingut viina hankimiseks ("einen Poddraed auf Brandt weinslieferung zu nehmen"). Miskipärast toimus maja esimene hindamine juba maikuus selle ehitamiseks kasutatud materjalide täpse loeteluga (525 000 tellist, 18 000 katusekivi, 4527 vakka lupja jne.), samuti korruste kaupa. Lukksepa andmeil oli maja juures topelt-värv, tall, tõllakuur ja ait. Maja ukсед olid "...mit bockshorn hengen und Klincken" (~~arvest~~ ^{eritüüpi} hingede ja linkidega), messingist käepidemetega, aknad "mit Missinge Grief Eisseren hengen und Schuchriegel vor gede lucht" - messingist krihvidega, raudhingedega ja riiviga iga ruudu jaoks.¹²

⁶ RAKA f. 995 nim. I s.ü. 21866 lk. II6 Revisjoniraamatu ja selle kontsepti vahel (mõlemad 1758.a.) on väiksed erinevused, mis annavad võimaluse andmeid mitmeti tõlgendada. Vaadeldav krunt on kord nr.83, kord 84.

⁷ RAKA f. 995 nim. I s.ü. I418 p.10

⁸ RAKA f. 238I nim. 2 s.ü. 690 l.3

⁹ RAKA f. 995 nim. I s.ü. 2186I lk. 230, 300

¹⁰ RAKA f. 995 nim. I s.ü. 6862a l. 12

¹¹ RAKA f. 238I nim. 2 s.ü. 690 l. 12

¹² RAKA f. 238I nim. 2 s.ü. 690 l. 20-21

Maamarssal Ungern-Sternberg oli maja algul ülikoolile üürinud.^{I3} 1802.a. märtsis tuli Keiserlikult õuekohtult Riias korraldus maja koos varaga inventeerida ja hinnata lasta. Võlanõudjaks oli kaupmees Cristian Veh maamarssali parun Ungern-Sternbergi pärijailt.

Tartu rae otsusega nr. 1029 10.septembrist 1802 anti maja üle maanõunikule Claus Gustav von Baranoffile, kes oli 8. augustil toimunud enampakkumisel selle akadeemia (s.t. ülikooli) jaoks omandanud 21 100 rubla eest.^{I4}

1802.aastal oli Tartu linnas 96 kivi- ja 454 puumaja, elanikke 3534.^{I5}

Taasavatud Tartu ülikooli algaastatel oli selle asukohaks von Bocki maja, praeguse asukohaga Ülikooli t. 16. Omanik oli maja ülemise korruse loovutanud suurkoolile tasuta kasutamiseks viieks aastaks. Sealt väljuski avatseremonia rongikäik 21.aprillil 1802 kell 10 pidulikule jumalateenistusele Jaani linnakirikusse, kus kogu ülikooli personal andis ametivande. Avakõned toimusid akadeemilises kuuldesaalis, lõunasöök ülikooli kuraatori krahv von Manntauffeli juures ning avaballi korraldas linna paad. Loengud algasid 1.mail.^{I6}

1807.a. võeti von Bocki maja alumise korruse saal suureks auditooriumiks (auditoorium maximum).^{I6} 1839.a. osteti maja "Akademisches Mussengebäude" ülikoolile, 1845.a. suvest anti ajutiselt kliinilistele asutistele. Selle ülemisel korrusel oli 15, alumisel II tuba.^{I7}

Ungern-Sternbergi maja asend Rütli (ehk ka Posti) tänava ja Suurturu nurgal muutis küllaltki kärarikka koha tõttu küsitavaks auditooriumide paigutamise sinna ja aktuusaali jaoks polnud selles küllalt lähedust. Viimase jaoks kasutati enne peahoone valmimist, aastail 1807-1809 raamatukogu alumist korrust.^{I8}

^{I3} Die Kaiserliche Universität zu Dorpat...Dorpat 1827, lk.38

^{I4} RAKA f. 2381 nim.2 s.ü. 690 l. 29-73

^{I5} Die Kaiserliche Universität zu Dorpat...Dorpat 1827, lk.2

^{I6} Die Kaiserliche Universität zu Dorpat...Dorpat 1852, lk. 24 - 27, 49.

^{I7} RAKA f.402 n.4 s.ü.712 l. 27 b) e)

^{I8} Е.В. Петухов, Императорский Юрьевский, Губернский Департамент. III. I. Юрьев 1902. Лк. 214-215.

Suurturu äärses majas oli 25 elutuba kolmel korrusel. Seal peeti algul professorite ametlikke koosolekuid, sellesse mahutati matemaatika esemete kogu ja matemaatika auditoorium, joonistusõpetuse ruumid ja kaks auditooriumi. Osa II korruse ruumidest olid õppekonna kuraatori võõruskorteriks; allkorrusel olid pedelli ja kütja korter. Ülejäänud ruumid üüriti välja, et saada ülikoolile sissetulekut.¹⁹

Vanas ülikoolihoones - nii hakati nimetama endist Ungern-Sternbergi nurgamaja pärast uue peahoone valmimist 1809.a. - asusid selle soodsa asendi tõttu ka mõned kauplused. 1803.a. näit. kaupmees Barnickel ja treial J.F.Kämmerling.²⁰

Teisel korrusel oli prof. Karl Morgensterni üürikorter ja kolmandal elas tsensuurisekretär Petersen. Juba 1804.a. öeldi kaupmees Barnickeli poeruumid üles, et sinna paigutada ülikooli loodusesemete kogu (Naturalien-Cabinet).²¹ Kõige püsivamalt oli vana ülikoolihoonega seotud prof. K.Morgenstern - ta elas seal kuni 1830.aastani, s.o. tervelt 27 aastat järjest. Tema korteri suurus vaheldus mõne toa võrra, aga 1814.a. oli tal 10 tuba, 2 keldrit ja töllakuur 450 assignaatrubla eest aastas.²²

Ülikooli algaastail olid Morgensterni vastloodud kunstiuuseumi esimesed esemed tema enda korteris ja 1804.a. nõustus ta nende jaoks välja üürima oma korteri saali. Järgmisel aastal olid need juba kolmes toas ning professor esitas neid näitliku materjalina oma esteetika- ja arheoloogia-loengutel. Nimelt oli väikese saali seintel 60 gravüüri, nn. rohelistes kabinetis 39 originaaljoonistust ja -maali ning väikeses raamatukogus taas 20 portreed (1807.a.). Alles 1810.a.

¹⁹ Die Kaiserliche Universität zu Dorpat...Dorpat 1827, lk. 38. IV.

²⁰ RAKA f. 995 nim. I s.ü. 1418 p. 302. J.F.Kämmerling oli Tartu linna kodanik alates 1770.a., 1786.a. 46 a. vana. Temal oli vana ülikooli majas poeruumid veel 1812-1814.a. koos kaupmees Schulziga (RAKA f. 402 nim.6 s.ü. 466 l.2I, 27,40-4I). 1813-1814 oli nurgapood kaupmees Bremeri käes (1.23), teine kaupmees Wolter'il (1.25), hiljem raehärra Rohland'il (1.27, 3I,32,34,35,37).

²¹ RAKA f. 402 nim. 5 s.ü. 55 l.I,3,39.

²² RAKA f. 402 nim. 5 s.ü. 55 l.I07

veebuutrikuus toimus kunstmuuseumi varade üleviimine vanast ülikoolimajast praeguse peahoone teisele korrusele, aula kõrvale Jakobi tänava (praeguse keemiahoone) poole.²³

Prof. Morgensternile välja üüritud peakorrusel (teisel) paiknesid veel (arvatavasti 1802/3.a.) järgmised ruumid: Suurturu poole üks auditoorium ja "Naturgeschichtliches Cabinet" - (Loodusloo kabinet), nendega paralleelselt olid õue poole akadeemilise nõukogu ja kantselei ruumid. Rüütli t. nurgal ümmarguses saalis asus kuratoorium, selle kõrval Posti (Rüütli) tänavat pidi kuratooriumi kantselei, lugemistuba ja lõpuks 7 aknaga suur auditoorium (ühtlasi raamatukogusaal), mis ulatus läbi kogu tiivalaiuse²⁴ (foto I3, I4).

Esimene teadaolev remont majas toimus juba 1806.a. pärast peahoone ehitaja, prof. Krause, eelnenud ülevaatust.²⁵ Pärast peahoone valmimist jaotati ruumid ümber ka vana ülikoolihoone osas. Selle vaatas üle professoritest koosnev komisjon (Müthel, Styx, Parrot), kes konstateeris, et keskmisel korrusel asusid prof. Krausele ja joonistusõpetaja Senffile kuraatori enda poolt määratud 4 tuba joonistusõpetuse jaoks.

Septembris 1809 oli K.Senff kirjutanud, et enne järgmist suve ta neid ruume ei vaja, mil saabuvad Saksamaalt tellitud kipsesemed. Niikaua annab ta joonistamisõpetust oma maja ühes toas nagu varem. Aga järgmisel aastal on ruumid ülikoolimajas hädavajalikud.²⁶ Saadud toad polnud ei üleliia ruumikad ega valged väheste akende tõttu. Neist paremale oli Morgensterni raamatukogu-saal, mille ta oli nõus loovutama

²³ N.Raid, K.Morgensterni tegevus Tartus kunstiteoste kogujana ja kunsti mõistmise levitajana. K.Morgenstern 200. ~~TRÜ TR~~ Toimetised v. 262. TRÜ TR töid, Tartu 1970, lk.65 jj.

²⁴ Raka f. 402 nim. IO s.ü. I40 pliiatsiga joonistatud plaan sine anno.

²⁵ RAKA f. 402 nim. 6 s.ü. 466 l.3-4, 9-I3.

²⁶ RAKA f. 402 nim. 5 s.ü. 55 l. 72.

auditooriumiks.²⁷ Isegi pärast peahoone kasutusele võtmist jäi nn. akadeemilisse majja Suurturu ääres eelnimetatud auditoorium, selle kolmandale korrusele veel kaks auditooriumi - üks meditsiini, teine teoloogia õpetamiseks.

Ülikooli teenri, ehk nagu tollal nimetati - pedelli, Klein'i kolmandal korrusel asuva korteriga olid seoses kaks kartsa-ruumi. Needki pidid edasi samasse jääma, sest kuigi peahoones oli algul kaks ülemist kartsa raskeid süütegusid teinutele ja kaks alumist (kummalgi kesktrepi poolel) eeluuritavate jaoks, ei pidanud ülikooli kohus seda arvu veel küllaldaseks.

Vana maja alumisel korrusel asus kolm väljaüritavat poeruumi Suurturu poolel. Kaupmees Kaemmerlingi poe juures asus ka köetav kamber ja kelder kaupade hoidmiseks. Endine võlvitud kassaruum oli keskmiseks poeks ja kolmas oli Suurturu (Rüütli tänava nurgal asuva uksega (Nurgapood, foto I5). Teisel korrusel oli Morgensterni 7 tuba, tema raamatukogusaal²⁷, kolmandal Petersoni neljatoaline ja Kleini kolmetoaline korter selle taga asuvate kartsadega. Korterialtel kööke polnud - oli ainult ühisköök allkorrusel. Tegelikult oli majas veel ka köetav (katuse) kamber, aga kuna sinna minekuks tuli läbida kogu pime pööninguruum, siis võimaliku tuleoahu kartusel seda kasutada ei saadud.

1810.aastal sai ülikool Suurturu-majast üüritulu 1235 rubla.²⁸

1818.a. alates tuli majutada kuraator akadeemilisse hoonesse, kuna tema endine peatuskorter botaanika-aias oli aiamaaks ära antud. Juristide auditoorium, kaks joonistuskooli tuba ja nende kõrval asuv ümmargune nurgasaal kohandati korteriks. Kooskõlastatult prof. Senfiga viidi niihästi joonistusklassid kui ka auditoorium kolmandale korrusele endisesse sekretär Petersoni korterisse. Samale korrusele jäi kaks üürikorteri.²⁹ Tollal olid alumise korruse poed

²⁷ RAKA f. 402 nim. 5 s.ü. 55 l. 84.

²⁸ RAKA f. 402 nim. 5 s.ü. 55 l. 86 p.

²⁹ RAKA f. 402 nim. 6 s.ü. 466 l. 40 - 41.

enampakkumise korras välja türitud kaupmees Nikolai Kriftzoffile ja vabrikuomanikule Carl Amelungile.³⁰ 1820.a. kauplesid majas Emmers, Kriftzoff ja Schlulz. 1821.a. oli Schulzi asemel jälle Amelung.³¹

Vana ülikoolihoone kohta on säilinud plaane, kuhu on pealemärgitud ruumide otstarve teisel ja kolmandal korrusel. 1823.a. plaan³² esitab maja III korruse jagunemist. Suurturu poole olid joonistuskooli neli tuba ja üle koridori õue poole (endine kantsellist Leibnitzi korter) kaks auditooriumi ja kahe aknaga, mille ees oli esileulatuva katusega puust galerii. Rüütli tänava poole asus matemaatika kabinet, Thörneri üle tee asuva apteegi vastas, ja sellele järgnesid endise raamatukogusekretäri K.F.L.Peterseni (surnud I.I 1823)³³ korteri viis tuba, kuhu järgnevalt kolis Leibnitz.³⁴ (1818.a. olid joonistuskooli kolm klassi Peterseni endises korteris).

Vahemeenutuseks olgu märgitud, et 1826.a. oli Tartus 374 maja ja 5056 isikut enam kui 1802.a. - kokku 127 kivi- ja 697 puumaja 8590 elanikule.³⁵

1830.a. kolis prof. Morgenstern Suurturu äärest Vanale (praegu Ülikooli) tänavale, kus oli ostnud endale prof. Krause maja.³⁶ Tema endise korteri ruumid said 1832.a. arhitektuurimodelite ja rakendusmatemaatika kogud. Alumisel korrusel elas kahetoalises korteris ülempedell Höhnsen.³⁷

Vana akadeemilise maja ümberehitust plaanitseti juba 1840.a. Sellest ajast pärineb "Plan von der jetzigen Einrichtung des alten Universitaets = Gebäudes zu Dorpat Pl.I Blatt XV"³⁸, kus on pealä kõik korrused keldrist kolmandani ja kaks hoone esivaadet Tartu õppekonna koolide asetäitja-arhitekti ~~XXXXXXXXXXXX~~ E.F.T.Strauss'i poolt. (Kinnitati

³⁰ RAKA f. 402 nim. 6 s.ü. 466 l. 43 - 46.

³¹ RAKA f. 402 nim. 6 s.ü. 466 l. 56 - 57.

³² RAKA f. 402 nim. 5 s.ü. 55 l. 141.

³³ RAKA f. 1253 nim. 3 s.ü. 4 p. 562.

³⁴ RAKA f. 402 nim. 5 s.ü. 55 l. 139-140, 142-145.

³⁵ Die Kaiserliche Universität zu Dorpat. Dorpat 1827, lk. 2jj.

³⁶ N.Raid, K.Morgensterni tegevus... TRÜ TR töid. Tartu 1970, lk. 62.

³⁷ RAKA f. 402 nim. 5 s.ü. 55 l. 168

³⁸ RAKA f. 402 nim. 5 s.ü. 55 l. 6 lahtine plaan lõuendile kleebitud

plaan alles 1849.a.). 1840.aastaks oli eriti Posti (Rüütli) tänava äärses majapooles (foto I6) ilmnenud vaheseinte ja põrandate vajumine ja soojapidamatus.³⁹ Kunaesialgse vähempakkumise tulemused ei olnud kuraator C.Krafftströmi arvates vastuvõetavad, nõudis ta, et hoone ümberehitust juhataks prof. C.C.Stremme.⁴⁰ Kuluarved tegi ülikooli ehitustööde juhataja⁴¹ F.A.Köningsmann, kelle ülevaatuse all ümberehitus lõpetati "hoolega ja rahuldavalt" ("mit Umsicht und zur Zufriedenheit") 1842.aastal (fotod I7, I8). Pärast seda tundus vajalik olevat võtta ette põhjalikke parandusi ka maja ülejäänud osas. Et hoone tuleohutust suurendada, tehti vana puutrepi asemele kivitrepp ja lammutati hoovipoolne lagunenud puust galerii kui tarbetu.⁴² (fotod I9 ja 20). Samal 1843.a. ehitas Köningsmann ka pritsikambri peahoone õuele, väikese silla Toomemäele "über der Abfahrt vom Universitäts-Klinikum nach der Wallgrabenstraße"⁴³ - s.t. Kuradisilla.

1846.a. ülikooli aruandes on märgitud: vanas ülikoolihoones 38 tuba.⁴⁴

Ümberehitused vanas ülikoolihoones, kus elas kuraator, jätkusid 1849 (mil ehitati ka Toomevahimaja) kuni 1851.a., andes majale selle "väarikusele vastava välimuse" ja otstarbeka sisejaotuse.⁴⁵ Ehitustöö lasus taas Köningsmannil, kuna vähempakkumisel polnud vajalikku majanduslikku resultati.⁴³

Oktoobris 1854.a. toimusid ümberehitused kuraatori ametkorteris jaoks. Töözurnalis on sel puhul huvitav märkus, et tislid pidid 60-kopikase töötasu eest päevas töötama II tundi, müürsepad, puusepad ja töölised aga ainult 8 tundi. Esimesele ja kolmandale majakorrusele tehti uusi vaheseinu, küttekoldeid, trepp. Trepi jaoks valmistas treial-

³⁹ RAKA f. 402 nim. 5 s.ü. 348 l. 3

⁴⁰ RAKA f. 402 nim. 5 s.ü. 348 l. 13

⁴¹ Christoph Conrad Stremme (1806-1877 Texas) oli a. 1841-48 ülikooli ehituskunsti prof., eklektik. V.Vaga, Tartu ülikooli arhitektid. Tartu, 1928.

⁴² aastail 1839-1858. V.Vaga op.cit.

⁴³ RAKA f. 402 nim. 5 s.ü. 348 l. 15, 37

⁴⁴ RAKA f. 402 nim. 5 s.ü. 348 l. 26, 36

⁴⁵ RAKA f. 402 nim. 4 s.ü. 712 l. 27 b) 6)

⁴⁶ Die Keiserliche Universität Dorpat...Dorpat 1853, lk.159

meister Schleendorf 75 tulbandit käsipuu jaoks.⁴⁶

1866.a. majaraamatus olid Väikese vaekoja tänaval vanas ülikoolihoones sisse kirjutatud krahv Keyserling, õppekonna kuraator, tema naine, kaks last ja 13 teenijat, kellest 9 olid eestlased.⁴⁷

1870.a. paigutati majja Farmaatsia instituut (das Pharmazeutische Institut), millele anti 8 tuba. 1884.a. laiendati selle ruume juurdeehituse teel,⁴⁸ mille projekteeris arhitekt Reinh. ~~Wulke~~ Gulke.⁴⁹ (Ka praegune RAKA hoone on tema ehitatud I90I-4) (foto 2I). Ehitati Rüütli tänava hoone tiivale läbisõidust paremale juurde.

Iseseisev Farmaatsia instituut asutati 1843.a. See asus siis apteeker Köhler'i majas Suurturul (praegune "Kivisilla" apteegi maja) ja kasutas ühte auditooriumi ja kahte laboratooriumi; 1864.a. saadi juurde kaks ruumi.⁴⁸ Tollest ajast alates oli instituudi areng seotud prof. Georg Dragendorffi (1836-1898) nimega. Ta oli Rohuteaduse instituudi juhatajaks 1864-94.a. ja on oma teaduslike kirjutiste tõttu saanud tuttavaks kogu maailmas.⁵⁰

1918.a. evakueeriti suurem osa Farmaatsia instituudi varasid Voroneži⁵¹ koos teiste Tartu ülikooli asutistega.

Rüütli t. nr. 2 aadressi edasi kandva Tartu Ülikooli Rohuteaduse instituudi fotosid on 192I.aastast: selle raamatukogu ja farmakognostilise muuseumi ruum (valge, kahe sambaga klassitsistlik ahi), laboratooriumid alumisel korrusel.⁵² Sissekäik oli Rüütli tänava poolt. Tsementpõrandatega laboratooriumiruumid olid praeguse toidukaupluse omad. Majas asus ka orgaanilise keemia osakond ja kaubateaduse ka-

⁴⁶ RAKA f. 402 nim. IO s.ü. 346 l. 7, 10, 16 jj.

⁴⁷ RAKA f. 995 nim. I s.ü. I427 B. I

⁴⁸ H. Salsoo, Farmaatsia instituutidele uus hoone. Eesti Rohuteadlane 1938. Lk. 383.

⁴⁹ RAKA f. 2623 nim. I s.ü. I22 l. I4 ja
f. 2623 nim. 2 s.ü. 353 I884, 2I.

⁵⁰ Eesti Biograafiline Leksikon. Täiendusköide. Tartu 1940, lk. 46. Dragendorff elas kesklinnas Lihapoe t. 2 maalermester Redlini majas (A.W. Kröger, Livländisches Adreßbuch. Riga 1892 S. 130).

teeder (prof. Mark).⁵³ Instituut asus kuni 1939.a. augusti-
ni Suurturu majas, mil kolis uude instituutide hoonesse
(praegune keemiahoone).

Nimelt ostis 8.sept. 1937.a. vana ülikoolimaja endale
Tartu Linnapank 140 000 krooni eest; maja anti üle 15.juu-
nil 1938. Kivihoone oli osalt kahe-, osalt kolmekorruseline.
Selle juures oli veel ühekorruseline kivist elamu ja puidust
puukuur.⁵⁴ Ülikool hakkas uut instituutidehoonet ehitama
1938.a. (nurgakivipanek 5.sept) tolleaegse Gustav Adolphi tän.
äärde, peahoone vasema tiiva vastu.⁵⁵ Sinna kolis vanas üli-
koolihoones 69 a. asunud Rohuteaduse instituut 1939.a. au-
gustis.⁵³

Veel 1892.a. elas Rütli t.2 ülikooli ülempedell ja
majas oli teisi üürikortereid ülikooli teenistujaile.⁵⁶

Läinud sajandi ümberehitustele järgnesid 20.sajandi
omad: 1913.aastal⁵⁷ ja 1932.a. (katus)⁵⁸ 1939.a. A.Matteuse
projekteeritud nn. rahvuslikus stiilis neljakorruseline ehi-
tis pangale, kohvikutele⁵⁸ jne. jäi teostamata ja tänu selle-
le püsib praegu maja nr. 6 raekoja platsi ning 21.juuni tä-
nava ristumiskohal peaaegu endisel kujul. Foto 22 kujutab
seda läinud sajandi lõpul olnud nurgarõduga, selle ukse ko-
hal olnud segmentkaarse petikuga ja hoone keskel asuva kol-
me akna kohal olnud viilkaunistustega.

1937.a. tehti Suurturg 6 Rütli tän. poolses tiivas,
hoovil ja Suurturul maja ees kolm puurauku, kust leiti lah-
tist kultuurkihti kuni 2,5 m sügavuselt, turvast-järvemuda
kuni 3,5 m sügavuselt, järvekriiti 4,5-6,5 m sügavuselt, mu-
da, segatud liivaga kuni 7,5 m sügavuselt. 2,85 m sügavusel
olid palgid all.⁵⁸

⁵¹J.Schindelmeiser, Das Pharmazeutische Institut der Dorpa-
ter Universität in den letzten 50 Jahren. Pharmacia 1921
nr. 2. Lk. 18.

⁵²J.Stamm, Das neue pharmazeutische Hochschulprogramm und
die Durchführung desselben am Pharmazeutischen Institut
der Universität Dorpat. Pharmacia 1921 nr. I. Lk. 25.

⁵³Riiklik^{ne} Aadress-raamat 1925. Lk. 27 jj.

⁵⁴RAKA f. 238I nim.2 s.ü. 690 l.73,75,79.

⁵⁵H.Salasoo, op.cit. Eesti Rohuteadlane 1938. Lk. 379 jj.

⁵⁶A.W.Kröger, Livländisches Verkehrs- und Adreßbuch f. 1892/1893
T.II. Riga 1892. Lk. 130, 132, 138.

Pangaruumid asusid vanas ülikoolimajas kuni 1947.aastani, mil Kommunaalpanga Tartu osakond andis maja üle Tartu-maa TSN Täitevkomiteele. Majas oli 1234,42 m² elamispiinda, 310 m² õuemaad ja 2 kuuri (60 m²). Maja alumisel korrusel asusid juuksuriartell, väärisesemeite kauplus, toidukauplus, fotograaf ja ajalehekiosk. Tartu linna TSN TK kommunaal-majanduse osakonna bilanssi läks maja üle 1955.a. II ja III majakorrus sai Tartu Stomatoloogia Polikliinikule 1962.a. 1950.a. toimusid neil korrustel ümberehitused, 1963/64.a. ka-pitaalremont. 1965.a. tehti kaks kahekorruselist juurdeehi-tust kauplusele "Kesklinna", pandi sisse keskküte, tehti keldrisse laoruumid ja keskküttesõlm.⁵⁹

(Suurturg) Nõukogude väljak nr. 6 maja imposantne fas-saad raekoja platsi poolle läheb sujuva ümarkaarega üle peatänavale - linna keskele tuiksoonele (foto 23 ja 24). Selliselt ehitatud maju oli Tartus varem mitmeid (Riia-Ka-levi tän, koolimaja), kuid nüüd on vaadeldav jäänud alles üksiku näididsena. Hoone ülesehituse selgus ja lihtsus ning horisontaaljoonte rõhutamine näitavad klassitsistlike ten-dentside tugevnemist. H.Üpruse arvates on tähendatud ehitis tagasiviidav itaalia kooliga saksa klassitsismile.⁶⁰

Ajastu ehitusstiilile on iseloomustav Suurturu poolel keldri- ja esimese korruse ruumidele ehitatud võlvlaed (võrdle Suurturg nr. 8 maja).

57 - RAKA f. 2623 nim. I s.t. 712-1. 67

58 Tartu Linnavalitsuse Toimik.

59 Tartu Linna Inventariseerimisebüroo toimik nr. 2425.

60 H.Üprus, Tartu klassitsistlik arhitektuur. Diss. Tartu 1942, lk. 78 - 79.

Krunt 66, nüüd 2I. juuni tän. IO.

(endine krundinumber 57, politseinumber 24)

Küütri tänava ja /Suure/ Vaekoja tänava nurgal asuva krundi nr. 84 müüs raeliikme Claus Kroppe poeg Friedrich Johann Kroppe 1731.a. raeliikmele ja aptekrile Samuel Linck'ile.¹ Järgmisel aastal toimus maavalduse mõõtmine. Krundi suurus koos krunt nr. 86-ga oli järgmine:

1) Singelmanni kivimajast nr. 84 Vaekoja tänavat pidi nurgani: 60,5 küünart; 2) nurgalt Küütri tänavat pidi Eggerdes'i majaplatsini nr. 92 - 30,5 küünart; 3) Küütri tänavast piki Eggerdes'i õueplatsi - 25,5 küünart; 4) Sealt Eggerdes'i platsi pidi risti üle sissesõidutee, mis oli temaga ühine kuni Staubi krundi nr. 91 - 30,5 küünart; 5) Staubi krundi nr. 91 pidi lõpuni - 27 küünart; 6) Staubi kr. 91 taganurgast Meyeri krundi nr. 64 nurgani - 10 küünart; 7) Staubi krundist piki Meyeri kr. 64 ja kuni Abraham Hoppe' (nr. 17) krundini - 10 küünart.²

1754.aastal ostis Lincki leselt (Maria Elisabeth, sünd. Swenske) krundi nr. 85 tistler Johann Gottfried Wolff.³ Küütri tänavale ulatuv maavaldus nr. 6 koos sellel asuva väikese kivimajaga, vanade müüridega (Singelmanni, hiljem von Glase-
noppi kivimaja kõrval nr. 84), koos ühe kapi ja lauaga maksis 360 hõberubla. Koos sellega ei müünud leskproua Linck Kirumpä (Kirrenpäh) tee ääres asuvat aiakrunti. Lepingus leidis veel tingimus, et kui ostja peaks krundilt leidma sinna sõja ajal peidetud raha või esemeid, tuleb tal neist pool anda müüjale või selle pärijaile.⁴

1755.a. müüs J.G. Wolff osa oma krundist nr. 85 Joachim Barbe'le koos puumajaga. Uus krunt nr. 86 (hiljem kr. 67)

¹ RAKA f. 995 nim. I s.ü. 2I842 l. 31, l. 32 p.

² RAKA f. 995 nim. I s.ü. 2I866 l. 62 p.-63

³ RAKA f. 995 nim. I { s.ü. 2I867 l. 45 p. ja
s.ü. 2I866 l. 62

⁴ RAKA f. 995 nim. I s.ü. 2I859 lk. 576 - 582

mõõdistati 1756.a. ja oli järgmiste piiridega:

- I) Vaekoja tänava äärest kuni Kүүtri tänava nurgani 30,25 küünart
2) Kүүtri tänava äärest Brunsni kr. 92-ni 30,5 küünart
3) Brunsist Wolffi kr. nr. 85 piirini 25,5 küünart
4) Wolffi tagaõue plangust Vaekoja tänavani 60,5 küünart.
Sissesõit oli ühine Brunsni krundi nr. 92-ga. Hiljem hõlmas nr. 67 endised krundid 91, 92 ja 86.⁵

1758.a. revisjonis selgus, et Wolffi pärijail oli krundil nr. 85 kivimaja ja et platsi mõõdud vastasid 1732.a. mõõtudele, mis oli mõõdistatud nr. 86-ga⁵ (vt. lk. 29). Enne suurt tulekahju oli tislter Hellewaldil 1772.a. kivimaja ja väikene maja.⁶

Wolffi lesega oli 1774.a. naitunud tisltermeister ja olderman Nicolaus Hellewadt, kelle nimele krunt kanti Tartu linna pärusraamatusse - "Der Kaiserlichen Stadt Dorpat Erb- und Auftrag Buch 1776-1781" - 1780.aastal.⁷

Aasta pärast ühendas ostu teel krundid 91, 92 ja 86 Hellewadt Kүүtri tänava poolel asuv naaber, P. Antoniuse Gildi kuuluv pagarmeister Johann Joachim Bruns (vt. kr. 67 lk. 35). 1783.a. sõlmisid naabrid omavahel lepingu, millest on juttu samuti kr. 67 juures.

Hellewadt krundi suurus oli 23 □ Ruthen ja I I/4 □ Ellen⁸ ja sellel asus tema enda poolt ehitatud kivimaja,⁹ mis pidi uuesti valminud olema ca 1780.aasta paiku.

1783.a. esineb omanikuna Ungern. Aastal 1805 ostis maja koos kõrvalhoonetega avalikul enampakkumisel rekognitsiooni-inspektor Peter Heinrich Rosenkranz. Mainiti ka krundi juures tehtud parandusi - Verbesserungen und Meliorationen. Rosenkranzi lesk Wilhelmine, sünd. Schlichting, pantis 1816.a. kinnisvara Riia kodanikule ja kaupmehele ("Dörptscher Gildegast") Gabriel Martin Bernerile, kellele maja kinnitati

⁵ RAKA f. 995 nim. I s.ü. 21866 l. 63 p., 62 p. - 63

⁶ RAKA f. 995 nim. I s.ü. 25236 l. 2 p. - 73.

⁷ RAKA f. 995 nim. I s.ü. 21859 lk. 582

⁸ RAKA f. 995 nim I s.ü. 6862^a l. 3

⁹ RAKA f. 2381 nim. 2 s.ü. 740 l. 29 - 323

1820.a. Majade hindamisel 1828.a. oli seal 2 maja: kahekor-
ruseline tänavapoolne I3 toaga ja õuepoolne 7 toaga, kokku
102 sülda² 423 jalga^{2.9a}

1834.a. ostis 15000 assignaatruble eest maja raehärra
ja III gildi kaupmees Alexander Ehorn, 1854 kreisiarst dr.
med. Woldemar Schultz, 1860.a. kindategija Friedrich Biegel.
Dr. W.Schultz ostis maja uuesti avalikul enampakkumisel
1870.a., aga müüs juba järgmisel aastal edasi habemeajajale
Friedrich Wilhelm Rehlingile. Viimase pärijailt läks see
edasi 1910.a. kaupmees Eduard Friedrich Verg'ile. Samal aas-
tal omandas selle asutus "Общество Поторавцев и Промышленни-
ков в Юрьеве и его окрестностях" ¹⁰
ja 1911.a. ehitas kivimajale peale arhit. F.Kangro plaanide
järgi (foto 25 ja 26) mansardkorruse. ^{II} 1914 kingiti kinnis-
vara teisele asutusele - "Юрьевскому Потораво-Промышлен-
ному Обществу Взаимного Кредита"
(Tartu Kaubanduse ja Tööstuse Wastastiku Krediid-Ühisus).
1919.a. ostsid maja trükikoja omanik Jaan Mällo ja notar
Jakob Kristelstein, 1925.a. alates jäi omanikuks Jaan Mällo. ^{I2}

1855.a. kruntide hindamisel oli dr. Schultzil 128 ruut-
sülda pinda kahekorruselises kivist elumajas, kus oli 18 tu-
ba 26 akna ja 8 ahjuga. Alumisel korrusel elas omanik ise 5
toas ja ühes kambris. Korteris oli ka köök ja 2 ahju, 4
akent tänava poole ja 3 õue poole. Ülemisel korrusel elas
kantseleidirektor Wilde. Tema korteris oli saal, kolm tuba,
kaks kambrit, köök, kaks ahju, 5 akent tänava ja 3 hoovi
poole. Ärklikorrusel oli üks tuba 4ahjuga ja 2 aknaga hoovi
poole.

Majatiivas oli ülakorrusel 4 tuba 8 aknaga hoovi poole,
2 ahju. Seal elas kolm üliõpilast. All oli üks tuba välja
üüritud müürsepp Päigelile. Oli ka pööning, puukuur, tall
kolmele hobusele, tõllakuur. Viimase oli endale üüridud
kaupmees Schramm. Hoovil asus pumbakaev ja isegi väike aiake

^{9a} RAKA f. 995 nim. I s.ü. 26220 l.9

¹⁰ RAKA f. 995 nim I s.ü. 6862^a l. 3

^{II} RAKA f. 2623 nim. I s.ü. 1438 l. 72

^{I2} RAKA f. 995 nim. I s.ü. 6862^a l.3

ühe viljapuuga - erandlik nähtus kogu kvartalis! Elumaja ja selle tiib olid ühekõrgused.^{I3}

1869.a. kinnisvarade hindamisel kirjeldati Biegeli maja kui alumises osas stükiga kaetut (verputzt), plekkrennidega. Alumisel korrusel oli 6 + 4 tuba, II korrusel 6 tuba, pööningul I tuba. Ahjud valgetest glasuuritud kahlitest, toaseinad tapeetidega kaetud, ukсед-aknad ära värvitud. Võlvitud keldrit kasutati petrooleumihoidlana. Kõrvalhoones oli all- ja ülakorrusel 4 tuba.^{I4} Selles elasid 1866.a. kindategijameister Biegel oma abikaasa ja 7 lapsega, ühe selliga ja ühe õpipoisiga. Samuti parun Ferd. Maydel'i kolmeliikmeline perekond viie eestlasest teenijaga ja kuus üliõpilast ning veel kolm üürilist - kokku 30 isikut^{I5} (25 toa kohta!).

Juba 1867.a. novembris tehti maja fassaadis muutusi.^{I6} Rehlingi pärijad taotlesid 1881.a. kahekorruselise maja fassaadi muutmist, teistkordselt 1896 (arhitekt W. Schilling).^{I7} 1910.a. toimus arhitekt F. Kangro visandite järgi maja kahepoolse fassaadi muutmise.

1911.a. mais esitati "Одусебно Попробуеб" poolt arhitekt Fromhold Kangro plaanid kivist elamule Rütli t. 4 mansardkorruse pealeehitamiseks (foto 25, 26).

Üldjoontes on maja praeguseni sellisena säilinud nagu ta enne 1917.a. oli (foto 27). Ka praegu viib kõrge kivitrepp fassaadi vasemalt poolelt kõrgel keldrikorrusel asetsevale I korrusele, jätkudes sisetrepina. Mansardkorruse aknaraamistus on muudetud lihtsamaks (lõukukivid eemaldatud) nagu esimese korruse aknaid. Endise ilmega on II korruse aknenderida. Maja kõrvalt läheb kitsas käik hoovile (paremalt).

I3 RAKA f. 995 nim. I s.ü. 26387 l. I-6

I4 RAKA f. 3828 nim. I s.ü. 186 l. 198 p.

I5 RAKA f. 995 nim. I s.ü. 1427 l. 56-57

I6 RAKA f. 3828 nim. I s.ü. 55 1867.a.

I7 RAKA f. 2623 nim. 2 s.ü. 348 Rütli tänav

Krunt 67, nüüd V.Kingissepa t. 8.

(endine krundinumber 55, 56, politсениumber 33)

Maamõõtja O.G.Dreyeri Tartu 1787.a. plaanil (1792.a. C.M.Sengbuschi koopias¹) katab krunt 67 üle poole (Kraami-^{Kraamenstrasse} kaupmeeste) ja Rüütli tänava vahelisest alast viimase tänava poolele. Selle laiem külg kulgeb piki Kүүtri tänavat ja koosnes vähemalt kolmest rootsiaegsest maavaldusest. Pärast Põhjasõda oli kvartal Turg-Suure Vaekoja-Kүүtri-Kraamipoodnike tänavate vahel tihedasti asustatud. Ilmselt pүүdsid linna tagasi saabunud uuesti ehitada oma endistele kruntidele või hankida turuplatsi vahetusse lähedusse väikesi maavaldusi. Esimeses revisjoniprotokollide raamatus on sellel alal 10 omaniku nimed, kellest vaid mõnel oli 1734.aastaks ehitatud puumaja. Nr. 7 all elas väikeses puumajas kingsepp Michael Hein(s), kes krundi eest Johann Volbrand Stockmannile veel tähtajalist võlga tasus. Tema käes olid 1652., 1681. ja 1698. a. ostu-mүүgilepingud, mis esitasid 17.sajandi krundivaldajaid - Bartholomeus Wybers (Wibers), Hans Hill (Hille), Casparus Eggerds (Helme praost), Anna Sophia Faber.

Nr. 8 krundil elas pagarmeister Andreas Staub. Oma puumaja oli ta päranduseks saanud oma isalt Bartel (Barthold, Bartholomaeus) Staubilt, kes selle oli ostnud oma ämmalt² Maria Magdalena Rasch'ilt 3. jaanuaril 1689.a. Viimane omakorda 29. jaanuaril 1680 Gerdt Casper Langelt.³

Majake läks pagarmeister Andreas Staubi leselt tema teisele mehele⁴ Johann Joachim Brunsile, kes oli samuti pagarmeister ja Püha Antoniuse Gildi olderman.⁵

Selle krundi suurus on 1758.a. kantud revisjoniraamatusse. Selle asend (krundi nr. 91, eespool nr. 8) oli kindlaks määratav naabrite abil: 1) krundi pikkus olderman Hein-

¹ TA Teaduslik Raamatukogu OK 69 I osa.

² RAKA f. 995 nim. I s.ü. 21866 lk. 126-128.

³ RAKA f. 995 nim. I s.ü. 21842 l. 28 p. - 30.

⁴ RAKA f. 995 nim. I s.ü. 21866 lk. 126-128.

⁵ RAKA f. 995 nim. I s.ü. 1417 Bürgerbuch lk. 13-14. 1786.a. oli Bruns 58 a. vana (sünd. 1728) ja 1749.a. alates Tartu linna kodanik. Oli ise ehitanud kivimaja.

rich Meyeri maja (kr. 64) tagant tänavani 5 R.* 7 E.*,
2) laius Kroppi (kr. 85, 86) majast Gummerti majani (kr. 65)
taga I E. vähem kui 3 R., 3) tänava ääres praostiproua Eg-
gerdi majast (kr. 92) kuni kingsepp Jacob Matthieseni maja-
ni (kr. 65) I E. vähem kui 3 R.

Pagarmeister Brunsi oma oli ka järgmine krunt 92 (ees-
pool nr. 7, lk. 33), millel asus samuti puumaja.

17. sajandil Caspar Eggerdesile kuulunud krunt läks aren-
daator Johann Volbrand Stockmannilt rätsepmeister Michael
Hein'ale (Heins - eestlane?), kelle surma tõttu tuli avali-
kule enampakkumisele. 14. jaanuaril 1748 omandas selle Da-
niel Benedictus Frercks ja 1754 J.J. Bruns.⁶ Olderman Brunsi
majad olid 1769. a. Kүүtri tänaval nr. 69 all järgmised:
elumaja 2 toa ja I kambriga, tema uus maja I toa ja I kamb-
riga ja hoovil olev väike I toaga majake. Seal asus ka tall.⁷
Brunsi naabriks oli kr. 70 pagarmeister Borck suurema elu-
majaga: 2 tuba, 2 kambrit ja tall, ja edasi jälle pagar
Kroeger, kelle maja oli Kүүtri tänaval viimane. Niisiis elas
Kүүtri tänaval 18. saj. II poolel järjest kolm pagarmeistrit.

Dreyeri plaanil 1787 oli kr. 67 nurgakrunt (vt. lk. 33),
kuid 1758. a. revisjonil selgus, et Vaekoja tänaval vasemat
kätt oli kr. 85 (resp. 86) kingsepp Joachim Barbe puumajaga.⁸
Tegelikult oli krunt osa eelnevast nr. 84-st (resp. 85) ja
alles 1755. a. ära müüdnud Joh. Gottfried Wolffi poolt. Selle
möödnud olid 1756. a. järgmised: 1) ees Vaekoja tänava ääres
kuni Kүүtri tän. nurgani 30 I/4 sülda, 2) Kүүtri t. pidi
kuni Brunsi (endise Heinsi) krundini 30 I/2 sülda, 3) Brun-
si (Heinsi) krunti pidi Wolffi piirini 25 I/2 sülda,
4) Wolffi tagahoovi plangust kuni ad terminum a quo 60 I/2
sülda.

Sissesõit oli ühine Brunsi (endise Heinsi) platsiga.⁹

30. jaanuaril 1781 ostis J.J. Bruns selle Suure Vaekoja

* R. = Ruthe, E. = Elle

6 RAKA f. 995 nim. I s.ü. 21866 lk. 126-128.

7 RAKA f. 995 nim. I s.ü. 24742 lk. 4-5; ja
f. 995 nim. I s.ü. 25236 l. 2

8 RAKA f. 995 nim. I s.ü. 21867 l. 46

9 RAKA f. 995 nim. I s.ü. 21867 l. 46

ja Kүүtri tänava nurgal asuva krundi (85, 86) J. Barbe pärijailt II5 hõberubla eest " so wie solcher nach der neuen Strassen Linie reguliret und abgestecket worden"¹⁰ pärast 1775.a. suurt tulekahju. Sama aasta aprillis kinnitati kaks varasemat ja äsja juurdeostetud krunt Brunsi nimele ja mõõdistati 30. aprillil 1781.a. Nüüd oli maavaldus sellise kujuga nagu seda näeme Dreyeri 1787.a. linnaplaanil ja mõõtmed järgmised: 1) tislter Hellewadti majast Rүүtli (Suure Vaekoja) tänavat pidi Kүүtri tänavani 2 R. 6 I/4 E., 2) Kүүtri tänavat pidi pastor Oldekopi krundini 10 R. 3 E., 3) Oldekopi krundi pidi Kүүtri tänavast kuni Brunsi ja Braunschweigi kruntide vahel asuva poole vundamendimüürini, mis neile ühiselt kuulus 5 R., 4) tagasi Braunschweigi ja osa Hellewadti krundi pidi kuni viimase krundi sisse ulatuva Brunsi krundi nurgani 2 R. 7 E., 5) sellest nurgast tagasi otse Kүүtri tänava poole kuni Hellewadti krundi välise nurgani 2 R. 4 E., 6) sellest Hellewadti krundi nurgast piki seda Rүүtli tänavani 7 R. 3 E.¹¹

20. juunil 1783 kinnitati rae poolt naabrite J.J. Bruhnsi ja N. Hellewadti vahel sõlmitud leping, milles 1) Bruhns andis Hellewadtile 1,5 Reini jala laiuse ja oma uue kivist elumaja taga II sülda või 66 jalga pika krundiosa sissesõidutee laiendamise jaoks; 2) Hellewad andis Bruhnsile loa langetada vihmavett oma krundile, ehitada oma hoovi poole kaks (raudtrellidega) akent.¹²

Selle lepingu järgi pidi Brunsi uus kivimaja valmis olema 1783. või 1784. aastaks. On andmeid (1785 - 88), et majal oli üks korsten.^{12a}

1786.a. tänavate ja kruntide nimekirjas on kr. 67 majajomanikuna märgitud pagar Brunns. Kõrval teise käekirja ja tindiga (ilmselt hilisem mäрге): "Hier stehet der Herr General" ja pliiatsiga: "Stadtquartier Haus".¹³

¹⁰ "nii nagu see uute tänavajoonistega reguleeritud ja märgistatud oli".

¹¹ RAKA f. 995 nim. I s.ü. 21859 l. 645-648, 790-791.

¹² RAKA f. 995 nim. I s.ü. 21860 l. 546-548

^{12a} RAKA f. 995 nim. I s.ü. 24605, l. 27, 29, 32, 34 p. ja 51

¹³ RAKA f. 995 nim. I s.ü. 1417 lk. 339. Siin asub härra kindral. Linna korterimaja.

Ja tõepolest on 1788.a. Tartu linna geomeetrilise plaani kirjelduses ehitisega krundi nr. 67 omanikuks märgitud veel olderman Brunsi pärijad.^{I4}

1793.a. müüsid kaupmees Andreas Schmidt'i pärijad^{I5} Küttri ja Suure Vaekoja tänava nurgamaja 27, juunil linnale (ost kinnitati alles 28. I 1829.a.^{I6}) 4075 hõberubla eest.^{I7} Ilmselt hakati maja kindrali majutuskoha järgi (vt. eespool) nimetama staabimajaks - das Stabshaus, millise nimetuse all see sai üldtuttavaks. Maja kasutas~~X~~ nekrutite vastuvõtukomisjon ja seal peatusid ajutiselt kõrgemad sõjaväelased.

Linnale kuuluvate majade remondiesildiste hulgas esineb aastail 1828,^{I8} 1830,^{I9} 1833,²⁰ 1835, 1836-1842, 1844-1846, 1848-1852, 1855-1864²¹ ja ka edaspidi staabimaja. Suurem osa remonte toimus kasarmutes, kasarmukirikus ja hospitalis. 1828.a. tuli staabimaja laia saali lakke kinnitada kandetala ("über der Lage des breiten Saals ein Träger angebracht") 1830.a. alumise korruse seitsmes toas, keldrikorteris ja ülemise korruse kolmes toas teha remont; 7 ahju parandada ja II korrusele teha uus ahi. 1833.a. parandati ja värviti lubjavärviga maja, kõrvalhoone ja müür ("Zaun Maur"), 1835 parandati katuseid. 1836.a. uuendati tallikatus, kuhu kulus 3000 + 300 katusekivi (Dachpfannen) ja tõllakuuri katus; tatra kaeti plekiga ja värviti kaks korda õlivärviga üle. 1837.a värviti 28 akent ja 16 ust õlivärviga, teisel korrusel asuv valge kahhelahi (arvatavasti saalis) tehti ühe kolmandiku võrra suuremaks, parandati 9 ahju. 1838.a. värviti alumise korruse saal ("den Saal..aus zumahlen"). 1839.a. tehti tänava poole graniidist kivitrepp jne. 1840-44.a. toimusid jooksvad remondid (küpsetusahi keldris). 1845.a. mainiti hoovil asuvat kaevu "von drei Faden tiefe" (3 sülda sügav), mis 1859.a. vooderdati uute poolpalkidega kuni 6 jala sügavuseni. 1832.a. saabunud Narva jalaväerügemendi ülem-leitnant

^{I4} RAKA f. 995 nim. I s.ü. 6862^a l. I-7

^{I5} A.Schmidt lesk-kaupmees, kes 1786.a. oli 72 a. vana (sünd. 1714) ja 1738.a. alates Tartu linna kodanik, oli J.J. Brunsi äi (RAKA f.995 nim.I s.ü. 21859 l. 628), omas kivi-maja ka kr. 26 raekoja taga. RAKA f.995 nim.I s.ü. I417, lk. I23-I24, Bürgerbuch.

^{I6} RAKA f.995 nim. I s.ü. 28230 l. 71

^{I7} RAKA f. 2381 nim.2 s.ü. 741 l.9

^{I8} RAKA f. 3828 nim. I s.ü. 297 l. I5-I7

Choteinzow majutati staabimajja.²²

1846.a. asus majas hõbeda proovikoda ("in dem Silber-Probezimmer, den Bewurf zu machen").

Välisilmelt oli maja kõrvalhoone 1850.a. kollane, akna- ja simsimplekid pruunid. 1851.a. tehti kaks ruutsülda kivi-müüri ja olemasolev parandati, 1852 pandi peaehitisele 7000 katusetelist, 1855 tapeediti ärklitoad ja ehitati tellistest tõllakuur põllukividest vundamendile, järgmisel aastal tapeediti alumine nurgasaal. 1857-61 tehti templimeistri ülakorrusel asuvas korteris uus ahi ja kaeti sile saaliahi marmortapeediga. Maja väliskülg värviti liivavärvi ehk helekollaseks, sokkel halliks, plank valgeks, sims ja aknaplekid rohelisteks, kiviaia raudplekk punaseks, uus värav pruuniks. Jooksvaid remonte majas on võimalik jälgida kuni 1864.aastani.

Majaelanike nimekirjas oli 1866.a. 23 isikut, nende seas templitegija-meister Aleksander Schamarin oma venelasest abilise Victor Chatonzoviga ning vene ja eesti teenijaskonnaga.²³ (Nimed kirjutatud allikatepäraselt).

1871.a. leidis linna korterikollegium, et staabimaja oli niivõrd lagunenu, et eelarves selle parandamiseks ette nähtud summast ei piisanud. Arvestades maja soodsat asukohta kesklinnas, loodeti, et avalik enampakkumine annab küllaldase summa, mis võimaldaks selles asuvaid ametasutusi - nekru-tite vastuvõtukomisjoni ja proovikoda (Probir-Palate) - mujal üüritavatesse ruumidesse paigutada. Enampakkumised toimusid 1872.a., kuid pakutavate summade väiksuse tõttu jäi maja müümata. 1873.a. lubas raad staabimaja ümber ehitada korterikassa seisva kapitali arvel. Linnaehitusmeister M. Roetscher esitas 9.X 1873 remondikulude eelarve,²⁴ sest kaupmees L. Höflinger oli nõus tema tarvidustele kohandatud maja võtma

¹⁹ RAKA f. 995 nim. I s. ü. 5985 l. 2

²⁰ RAKA f. 995 nim. I s. ü. 5999 l. 3

²¹ RAKA f. 995 nim. I s. ü. 6003 l. 2, 7 jj.

²² RAKA f. 995 nim. I s. ü. 24805 l. 61

²³ RAKA f. 995 nim. I s. ü. 1427 Küter Str. Staabshaus.

²⁴ RAKA f. 995 nim. I s. ü. 24843 l. 63-66.

kaheteistkümneks aastaks üürile 1200 rubla eest aastas.²⁵

Arhitekt M. Roetscheri (ROETSCHER) eelarvest selgub, et majas olid võlvid keldrid ja mingi muu ristvõlvidega ruum, kaks korrust ühe ärklitoaga ning fassaad oli Kүүtri tänava poolel. Maja esialgne mantelkorsten (aastast 1784) oli 90 a. ja veel kasutusel! Ettepanek oli lammutada mantelkorsten läbi kõikide korruste ja ehitada selle asemele 3 lõõriga korstnad. Maja katus oli katusetelistest. Hoovil asuvas sealauta kavatseti muuta rullikambriks, maja galeriid kõrgendada ja ülesse kaks ärklituba juurde ehitada värvärgiga. Senised aknaavad alumisel korrusel pidid saama suurendatud vaateakendeks, ühest pidi tehtama üks. Välistrepp pidi osalt maja sisse viidama, keerdtrepp välja vahetatama. Et esitavas eelarves just L. Höflingeri litograafiatöökoja vajadusi silmas peeti, nähtub kahe rauaga ülelöödud ukse planeerimisest kontori, litograafiaruumi ja tagumise pakkimisruumi vahele. Sillutatud õuel asuva kaevu katus kavatseti lammutada ja kaev ümber teha pumbakaevuks. Liivimaa kubermanguvalitsuse kirjaga 7.I 1874 keelati staabimaja ümberehitus reservkapitali summade vähendamise pärast.²⁶

2.I 1873 müüdi linnavalitsuse poolt maja enampakkumisel kaupmees Abram Kasarinovile 15 200 hõberubla eest.²⁷ Maja oli tema enda ja tema pärijate (D. Werchoustinsky) käes kuni 1909. aastani.²⁸ Siis omandas hoone Karl Tennov (Tönnoff) kes ise samas elunes - Kүүtri t. 3. 7.XII 1917 ostis kinnisvara insener-tehnoloog Jaan Sõrra (siis juba Kүүtri t. 5) 170 000 rubla eest.²⁷

A. Kazarinov oli kahe 1879. a. ehitatud majale peale kolmanda korruse.²⁹ 1886. a. tegi ta majas ümberehitusi, ehitas juurde veranda (arhitekt Schröder).³⁰ 1910. a. pärineb

²⁵ RAKA f. 995 nim. I s. ü. 6020 l. I-34

²⁶ RAKA f. 995 nim. I s. ü. 24843 l. 3-4, 63-66

²⁷ RAKA f. 238I nim. 2 s. ü. 74I l. 7-8, 13, II7-II1.

²⁸ Schnackenburg's Kalender 1908 ja 1909.

²⁹ RAKA f. 2623 nim. I s. ü. II5 l. 62.

³⁰ RAKA f. 2623 nim. 2 s. ü. 353 l. 9 (59) ja
f. 2623 nim. I s. ü. 124 l. 73.

maja fassaadide joonis: ehitati ümber nii Rüütli kui ka Kүүtri tänava poolne külg ja siseruumid, (arhitekt F.Kangro plaanid)³¹ (fotod 29 ja 30). 1915.a. muudeti uuesti maja Rүүtli t. poolset fassaadi³² ja ehitati kolmekorruselise kivist elamule klaasist ja rauast fotoateljee³³ (fotod 31-34).

Nurgamaja ja krundi nr. 48 vahel olevate (vabale?)maade planeeris arhitekt R.Pohlmann 1910.a. jugendstiilis kaunistatud frontooniga (kreemi) kivimaja³⁴ (foto 35). Selle ja pika frondiga Kүүtri tänava poolel asuva kivimaja vahele jäi läbikäik hoovi pääsemiseks. Maja on U - kujuline, pikema haaraga V.Kingissepa tänava poole ja kannab nr.8-t. Selle läbisõidu ees on veel säilinud algne kahe poolega raudvärav (haruldus Tartus!). Alumisel korrusel paiknevad ärid, ülemistel eluruumid. Hiljem ehitati IV korrusele mõned toad ja muudeti maja ülaosa (foto 36).

-
- ³¹ RAKA f. 2623 nim.I s.ü. 150 l.36, ja
f. 2623 nim.I s.ü. 1437 l. 18 ja 134.
- ³² RAKA f. 2623 nim.I s.ü. 1441 l. 156.
- ³³ RAKA f. 2623 nim.I s.ü. 156 l.64-66 ja
f. 2623 nim.2 s.ü. 348 l.104 (Kangro).
- ³⁴ RAKA f. 2623 nim.I s.ü. 150 l. 258.

Krunt 48, nüüd Ülikooli t. ja V.Kingissepa t.
nurgal (nr. 10).

(endine krundinumber 54, politseinumber 34¹)

Vaadeldav krunt asus I734.a. (^{Knaemerstrassel} Kraamipoodnike tänaval) nr. 4 all ja selle omandiõigust põhjendasid pärast Põhjasõda dokumendid, mis tõendasid, et I685.a. Tartu kodanik ja lihunik (tolleaegses terminoloogias "Knochenhauer") Daniel Lehmann oli krundi ning elumaja müünud proua Catharina von Wikeden'ile, õndsast pastori Barthold Gummert'i lesele. Tema tütar oli abiellunud raeliikme Johann Hille'ga, kes I726.a. oli juurde ostnud J.S.Rennertilt krundi nr. 6. (J.S.Rennert oli krundi saanud äialt rätsep Erich Ruth'ilt alias Ruht). Leskproua Hille puumaja asus pooleldi krundil 4 ja pooleldi Maarja kirikule kuuluval krundil 5, samuti kuulus talle nurgakrunt 6 I684.a. dokumendi alusel.²

Lisaks neile kolmele ühendatud krundile tulid juurde veel kaks: I727.a. Johan Hille poolt vennastelt David ja Henrick Weberilt ostetud endine kingsepa Jacob Matthieseni krunt Kүүtri tänava poolel (nr. 9) ja proua Hille poolt I737.a. vaestemajaga vahetatud Frischbieri tühi krunt (nr.10).²

I758.a. revisjonil oli ^{raehäige} Carl Friedrich Lewerck puumaja ja poe omanik (nr. 65 ja 66), mille juurde olid liidetud eelvaadeldud 5 krunti (Kraamipoodnike tänaval: J.Hille, Maarja kiriku oma ja end. Ruth'i krunt, mis ulatus nurgani; Kүүtri tänaval: Weberi ja Frischbieri krundid). Kõik need maavaldused, välja arvatud Maarja kiriku oma, olid leskproua Hillelt pärandunud C.F.Lewerckile kui tema väimehele.³

I764.a. läks nurgakrunt Maria Elisabeth, sünd.Lewercki abikaasa, kodaniku ja kaupmehe Johann Rosenthali valdusse, samuti nagu Maarja kiriku kõrval avalikul krundil asuv puust ait, saun ja õllekõök, millel lasus uuestiehitamise keeld.

¹ RAKA f. 995 nim.I s.ü. 26230.

² RAKA f. 995 nim.I s.ü. 2I842 l. 23 p. ja 32.

³ RAKA f. 995 nim.I s.ü. 2I866 l. 49 ja
s.ü. 2I867 l. 34.

I772.a. oli Rosenthali lese puumajal I-rublane öövahimaks.⁴

I778.a. ühendati uuesti kõik eelnimetatud krundid "so wie...durch die neuen Strassen-Linien abgestochen worden" ühiseks Lewercki ehistamata maja- ning pärusplatsiks kõigi sellel asunud vundamentide ja müüridega - I775.a. tulekahju tagajärg. 30.aprillil I78I.a. toimus nurgakrundi piiride kindlakstegemiseks nende mõõtmine: Kraamipoodnike tänava ääres oli pikkus 5 (Ruthen) vitsa 3/4 (Ellen) küünart, Kүүtri tänava ääres 7 R. 2 I/2 E., pagar Bruhni ehistamata krundi piir (paralleelne Kraamipoodnike tänavaga) 4 R. 7 I/2 E. ja vöötegiija-meistri Braunschweigi piir (paralleelne Kүүtri tänavaga) 6 R. 7 5/8 E. Sama aasta 7.septembril kanti plats pastor Theodor Oldekopi nimele koos Vene värava taga oleva krundiga, kus veel hiljuti oli asunud Schmaltzi tuuleveski, 450 hõberubla eest.⁵ Peale selle ostis Oldekop oma Jakobi värava taga asuva aia juurde krundi proua Flachilt, sünd. Tabor ja päris oma ämmalt pr. Linckilt teise krundi.⁶

Kraamipoodnike ja Kүүtri tänava nurgakrundile ehitas Th. Oldekop kivimaja ja kivist kõrvalhooned ning müüs kõik I786.a. 5500 hõberubla eest⁷ Vaiato mõisa Lohusuu küla omanikule rüütel Gotthard Johann von Knorringile. Aastail I783-I789 oli majal kolm korstnat.⁸

I790.a. kevadel oli toimunud kivimaja hindamine. Nagu see tollal kombeks, võttis sellest osa 8 ehituse alal asjatundjat erimeistrit. J.H.B.Walter, müürseppmeistrite olderman, kinnitas, et kõik ehitised ja piirimüür on "auf das Beste von Steinen gebauet und aufgeföhret worden" (parimini kivist ehitatud ja püstitatud). Maja pikkus oli 70 Reini jalga ja sügavus 44. Ühe tiiva pikkus oli 33, laius I3 jalga, teise oma 8 ja 23 jalga. Kahekorruselise maja juures olevad kõrvalhooned nagu tall, tõllakuur ja muud, olid elamuga kokku viidud. Maja hinnati 6396,94 rublale.

I797.a. hindasid maja müürimeister J.N.F.Lange ja sepatöömeister C.H.Henning 6492 rublale.

⁴ RAKA f. 995 nim. I s.ü. 25236 l.2.54.

⁵ RAKA f. 995 nim.I s.ü. 2I86I lk. 242.

⁶ RAKA f. 995 nim.I s.ü. 2I860 l.I,3-5,8,9; 248-253.

⁷ RAKA f. 995 nim.I s.ü. 2I86I lk. 242.

⁸ RAKA f. 995 nim.I s.ü. 24605 l.2,23,29,32,34 p., 5I,6I.

1828.a. majahindamise alusel oli kindral-major V.Knorringi maja ühekorruseline (?): selles oli 4 keldrituba (28 sülda², 17 jalga²), esimesel korrusel 10 tuba (67 sülda² 15 jalga²) ja üks ärklituba (7 sülda² 7 jalga²), kokku 103 sülda² 3 jalga².⁹ Pärast G.Knorringu surma 1828.a. tegi Tartu linna sündikus dr. Bunge tema maja tubade ja sisustuse kohta loetelu. Majas oli 8 tuba, eestuba, ees- ja tagakoda, sahver, ärkli- ning pööningutuba, keldrikorter, köök, kelder ja kuur.¹⁰

1830.a. oli maja ikka veel 103 sülda² suur ja kuulus I klassi linnamajade hulka.¹¹ Edaspidi oli kinnisvara tugevalt koormatud obligatsioonidega (G.Werner 1000 hõberubla, 1890.a. algul 21 pandikirja 13 900 hõberublale).¹²

Maja, mis oli hinnatud 6942 rubla peale, päris õuekohutu otsusega Woldemar Pontus von Knorring 7.veebr. 1838.a. Tema poeg Constantin von Knorring müüs kivimaja 1850.a. 4000 hõberubla eest Tartu ülikooli vehklemisõpetajale aastail 1835-1851 Alexander Malströmile. Tõenäoliselt tõi ta vehklemisõpetuse (Fechtboden) samasse majja.¹³

Juba 1853.a. ostis mõisarentnik (1847-77) Carl v.Mühlendahl surnud Malströmi kinnisvara enampakkumisel 3780 hõberubla eest ja 1854.a. müüs selle edasi Emil v. Stackelbergile 4100 hõberublaga. Samal aastal taotles viimane maja ümberehitamise luba. Plaan arhitekt Schwederilt. Osa mädanenud palke oli vajunud ja alumise toa lagi, kus tollal asus ülikooli vehklemisõpetuseruum, ähvardas sisse langeda.¹⁴

1855.a. oli E.Stackelbergil soov saada oma kolmekorruselise kivimaja edasist väljaehitamise luba.¹⁵ Järgmise aasta majahindamine teatab, et pea- ja kõrvalhoone on omavahel seotud, kokku oli neis 39 tuba, 55 akent, 18 ust. Sinna oli üks korrus peale ehitatud. Aed puudus, aga kaev oli. ~~Põhi~~

⁹ RAKA f. 995 nim.I s.ü. 26220 l. 6-6 p.

¹⁰ RAKA f. 238I nim.2 s.ü. 722 l.14,19,40,42-51,66-70,77-79.

¹¹ RAKA f. 995 nim.I s.ü. 5424 l. 65-66.

¹² RAKA f. 238I nim.2 s.ü. 722 l.27,58,62,65.

¹³ RAKA f. 238I nim.2 s.ü. 722 l.52, I-II.

¹⁴ RAKA f. 995 nim.I s.ü. 5524 l.208-213"der Universitäts Fechtboden".

¹⁵ RAKA f. 995 nim.I s.ü. 5532 l. I-3.

Põhielamus oli alumisel korrusel 3 tuba välja üüritud noategijale Jakovlev'ile, üks klaasija Reblé'le. Teisel korrusel oli II tuba ja 2 kambrit linnale välja üüritud. Kolmandal korrusel oli Stackelbergil II tuba, 2 kambrit. Ärklitube oli kaks. Peale selle oli majas 2 keldrit, pööning 2 puukuuri, tall töllakuur, ait.¹⁶ 1866.a. ~~XXXX~~ elas ta (53 a.)^(van) majas oma abikaasa, 5 lapse ja 6 teenijaga. 7 õpilast - aadlipreilit olid nähtavasti tema juures pansionis. Raamatukõitja Julius Behre elas ilmselt teisel korrusel (varem kr. 47 majas) oma perekonna ja kahe talupojast-õpipoisiga. Klaasijameister, harjategija oma õpipoistega, kaks üliõpilast ja majavalvur koos perekonnaga täiendasid 43 elanikuga majanimistut.¹⁷

19. sajandi lõpuaastail läks kr. 48 Stackelbergi pärijaile, detsembris 1907.a. saadi luba maja fassaadi muutmiseks uue akna ja ukse tegemiseks.¹⁸ (R.Pohlmann, foto 37).

1909.a. oli majaomanikuks L.Luiga¹⁹, 1920-ndatel aastatel Aleksander Otter, järgnevalt 1921.a. Jaan Otter. 1931.a. ostsid Elmar Kiipus ja Hildegard Pudersell kinnisvara kaasomanikena 120060 krooni eest.²⁰

1921.a. ehitati I korrusele, praeguse kino "Saluudi" sissekäigu kohale kauplus (arhit. A.Potšekajev), 1922 tehti põhjalik remont "esimesel korral kohvimajas, mis seisab eraldatud kinemotorkovi plaanist" ja kinoruumides, 1923^{toimus} kinoteater "Athena",^{ehitus} 1929-1931 elamu fassaadi ja sisemuse muutmise, 1932 uuesti kohvik "Athena" sisemised ümberehitused ja 1934 kinosaaali põranda tõstmise ja istekohtade korraldamine (arhit. V.Kusmin) kallakpinnal, 1937 kohviku küpsetamisruumi sisseseadmise, ventilatsiooni korrastamine (V.Kusmin), 1938-1939 kino aparaadiruumi ümberkorraldamine (A,Mat-

¹⁶ RAKA f. 995 nim.I s.ü. 26230 l. I-6.

¹⁷ RAKA f. 995 nim.I s.ü. I427 l. 80, 81, 81^a.

¹⁸ RAKA f. 2623 nim.I s.ü. I47 l. I60-I61.

¹⁹ RAKA f. 238I nim.2 s.ü. 723 l. 8,45.

²⁰ Tartu Inventariseerimise Büroo toimik 362/I07

RAKA f. 238I nim.2 s.ü. 723 l. 310-311.

teus), 1939-40 kohviku suurendamine ja sisekujundus (tamme-paneel) (A.Matteus).^{2I} Praegune maja on oma kahe fassaadiga erinevatel tänavatel erineva ilmega. Stiilsem osa on Ülikooli tän. poole (foto 38). Üldse on V.Kingissepa lõunafrent ebaühtlane ehitusstiililt. Kirjut üldmuljet suurendavad läbimõtlematult paigaldatud reklaamsildid (foto 39).

Niina Raud

^{2I} Tartu Linnavalitsuse I4 toimikut.

Kvartali Suurturg - Rüütli - Kүүtri - Jaani
fotode nimestik.

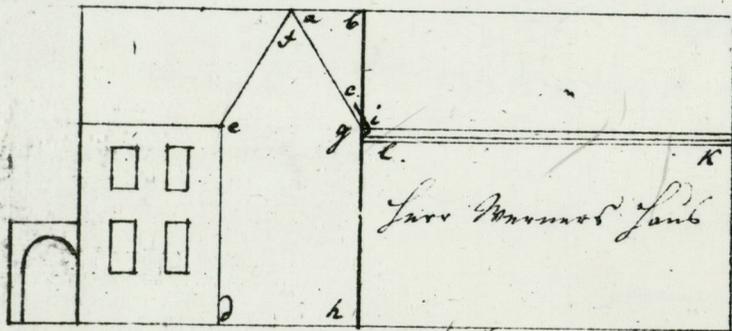
8. Krunt 12 G.C.Weneri ja J.Gaugeri majade õuevaade 1808.a.
RAKA f.3828 nim.I s.ü. 234 1.58.
9. Krundi 12 ja 13 piirimüür 1877.a.
RAKA f. 2381 nim.2 s.ü.688 1.I.
10. Fassaadimuutus majal Suurturg 2 - vaateakende pikendamine
Suurturu poolel 1909.a.
RAKA f.2623 nim.I s.ü. I49 1.97.
11. Suurturg 2 - vaateakende pikendamine Jaani t. poolel 1909.a.
RAKA f. 2623 nim. I s.ü. I 49 1.IIO.
12. Nõukogude väljak nr. 2. (esimene maja vasemalt)
Foto R.Valdre, 1972.
13. Suurturg 6 maja korruste plaanid ja läbilõige.
14. RAKA f.402 nim. IO s.ü. I40 1.2
15. Suurturg 6 maja fassaad turu ääres 1842.a.
RAKA f. 402 nim.5 s.ü. 55, plaan I.
16. Suurturg 6 maja fassaad Posti (Rüütli) tänava ääres 1842.a.
RAKA f. 402 nim.5 s.ü. 55, plaan I.
17. Suurturg 6 maja juurdeehituse plaanid 1841.a. (A.Könings-
mann)
18. RAKA f. 402 nim. IO s.ü. 139 1.I.
19. Suurturg 6 maja keldri ja I korruse plaanid 1842.a.
(E.Strauss).
RAKA f. 402 nim.5 s.ü. 55, plaan I.
20. Suurturg 6 maja II ja III korruse plaanid 1842.a.
(E.Strauss)
RAKA f. 402 nim.5 s.ü. 55, plaan I.
21. Suurturg 6 juurdeehitus 1884.a. (R.Guleke)
RAKA f. 2623 nim.I s.ü. 122 lk.14.
22. Suurturg 6 maja-vasemal Rüütli t. nurgal 19.saj. lõpul
Foto C.Schulz. Tallinna Ajaloomuseum I 7085.
23. Nõukogude väljak 6.
Foto R.Valdre, 1972.

24. Nõukogude väljak 6, 21. juuni t. poolne fassaad koos juurdeehitusega.
Foto R. Valdre, 1972.
25. Rüütli t. 4 (krunt 66) situatsiooniplaani 1911. a.
(P. Kangro)
RAKA f. 2623 nim. I s. ü. 151 lk. 142.
26. Rüütli t. 4 (krunt 66) maja esivaade 1911. a. (P. Kangro)
RAKA f. 2623 nim. I s. ü. 151 lk. 142.
27. Rüütli t. 4 ja 6 majad enne 1917. a.
ümber pildistanud R. Valdre, 1972.
28. 21. juuni t. 10
Foto R. Valdre, 1972.
29. Rüütli t. 6 / Küttri t. 5 maja fassaadid 1910. a.
(F. Kangro)
RAKA f. 2623 nim. I s. ü. 150 lk. 36, 36^a.
31. Rüütli t. 6 fassaadi muutmise plaan 1915. a. (F. Kangro)
RAKA f. 2623 nim. I s. ü. 156 lk. 66.
32. 21. juuni t. 12 / V. Kingissepa t. 8 nurgamaja
Foto R. Valdre, 1972.
33. 21. juuni t. 12 maskidega pilastrid katuseraasta all
34. Foto R. Valdre, 1972.
35. Küttri t. 3 K. Tõnnofi maja plaan 1910 (R. Pohlmann)
RAKA f. 2623 nim. I s. ü. 150 l. 258.
36. Küttri t. saj. algul (1910)
RAKA f. 402 nim. 5 s. ü. 2051 l. 15
37. V. Kingissepa t. 8
Foto R. Valdre, 1972.
38. Küttri t. I fassaadi muutmise skits 1907 (R. Pohlmann)
RAKA f. 2623 nim. I s. ü. 147 l. 161
39. V. Kingissepa t. 10 / Ülikooli t. nurgamaja
Foto R. Valdre, 1972.
40. V. Kingissepa t. lõunafrent 21. juuni ja Ülikooli t. vahel.
Foto R. Valdre, 1972.
- 41-50. Kino "Saluut" sisevaated. Eesruum, kapiteelid, medaljonid seintel.
Foto R. Valdre, 1973.
- 51-66. Kino "Saluut" saali reljeef-friis. Rõdu. Seinareljeefid.
Foto R. Valdre, 1973.
- 67-68. KOVIK "ATEEN" SISEKUNNUS. FOTO E. KALD
RKM 35:321 / 35:322

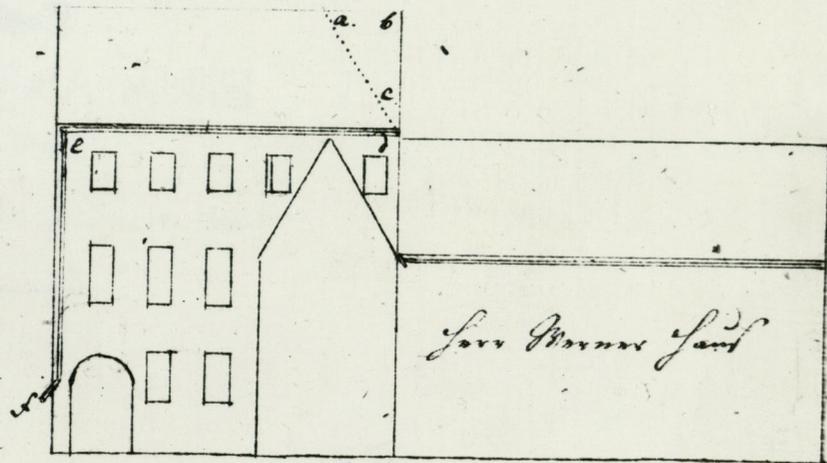
Vorgezeichnet 22ten März
1808
D. Herel inoffiz. Bl.

Gezeichnet von Diener
Johann Ludw. Friedr. Gauger
selbst gezeichnet

A.

B.

C.

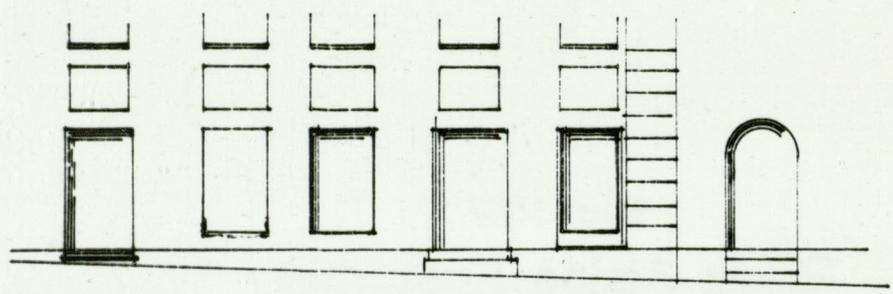
Noda

pro 1790. für den Herrn Gauger das Haus auf sein nun feinsten Gebäud.

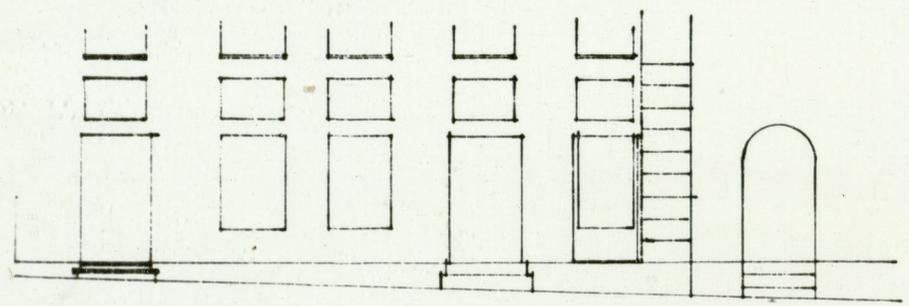
an 171

Fassadenveränderung
am Wohnhaus des Herrn Notarius
H. Rosenthal in Lospat am
Großen Markt No. 2.

Fassade nach der Veränderung

Fassade vor der Veränderung

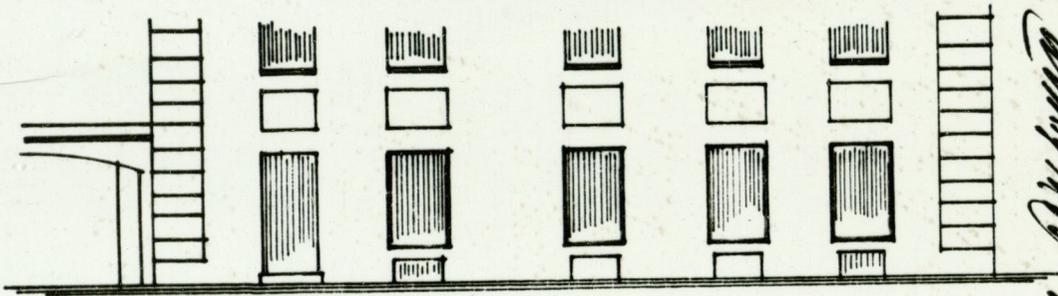

Lospat den 28. Mai 1909.
H. Rosenthal
V. Hegler

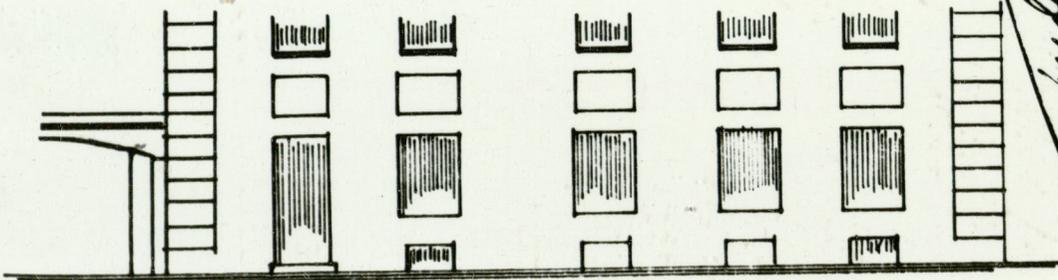
N 60
Okt. 1909.

Fassadenveränderung
am Wohnhaus des Herrn Oskar
H. Bontschek in Doyrat, Obere
Stadter Markt & Johannisplatz.

Neue Ansicht, Johannispl.

Alte Ansicht, Johannispl.

Handwritten notes on the right side of the page, oriented vertically. The text is partially illegible but appears to contain details about the facade changes and possibly the architect's name.

Gezeichnet am 12. Juni 1909

Handwritten signature of the architect, likely V. Hoffmann.

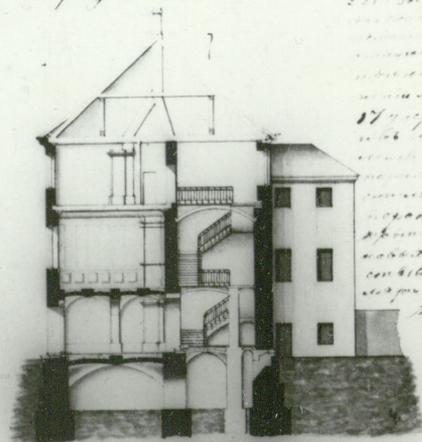
12

520

План

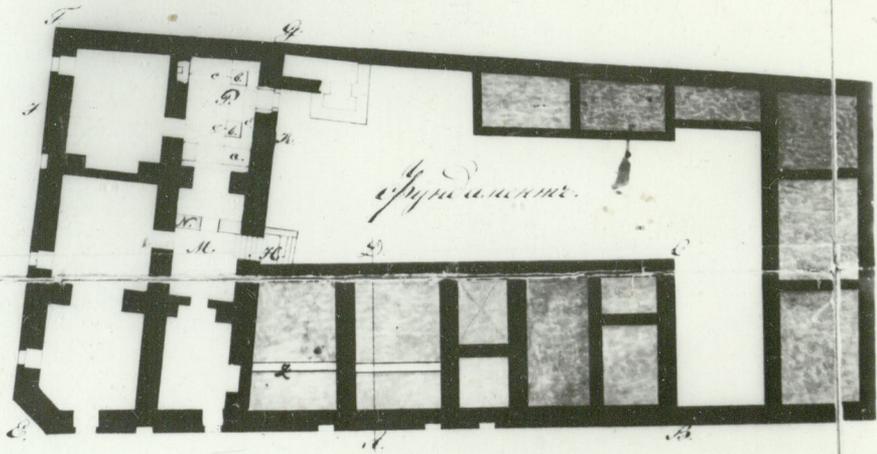
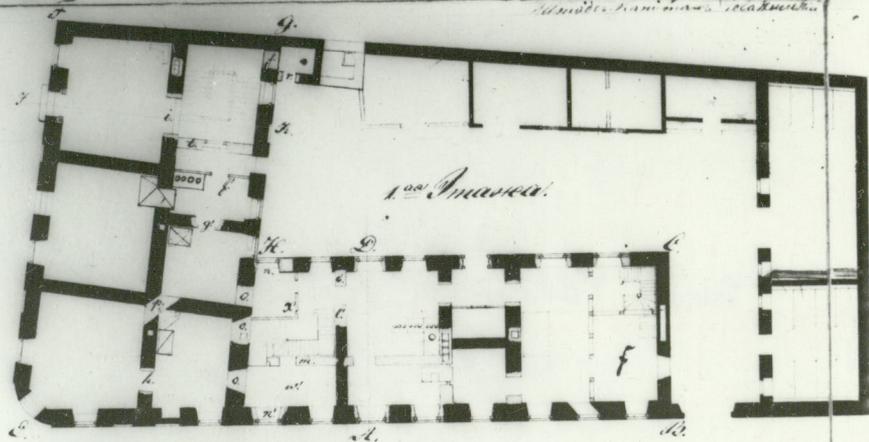
на проектираны ступаго: Градоустроителна

Сторона за южния ъгъл

Handwritten notes in Cyrillic script, likely describing the architectural details and construction requirements for the building. The text is dense and covers several lines on the right side of the page.

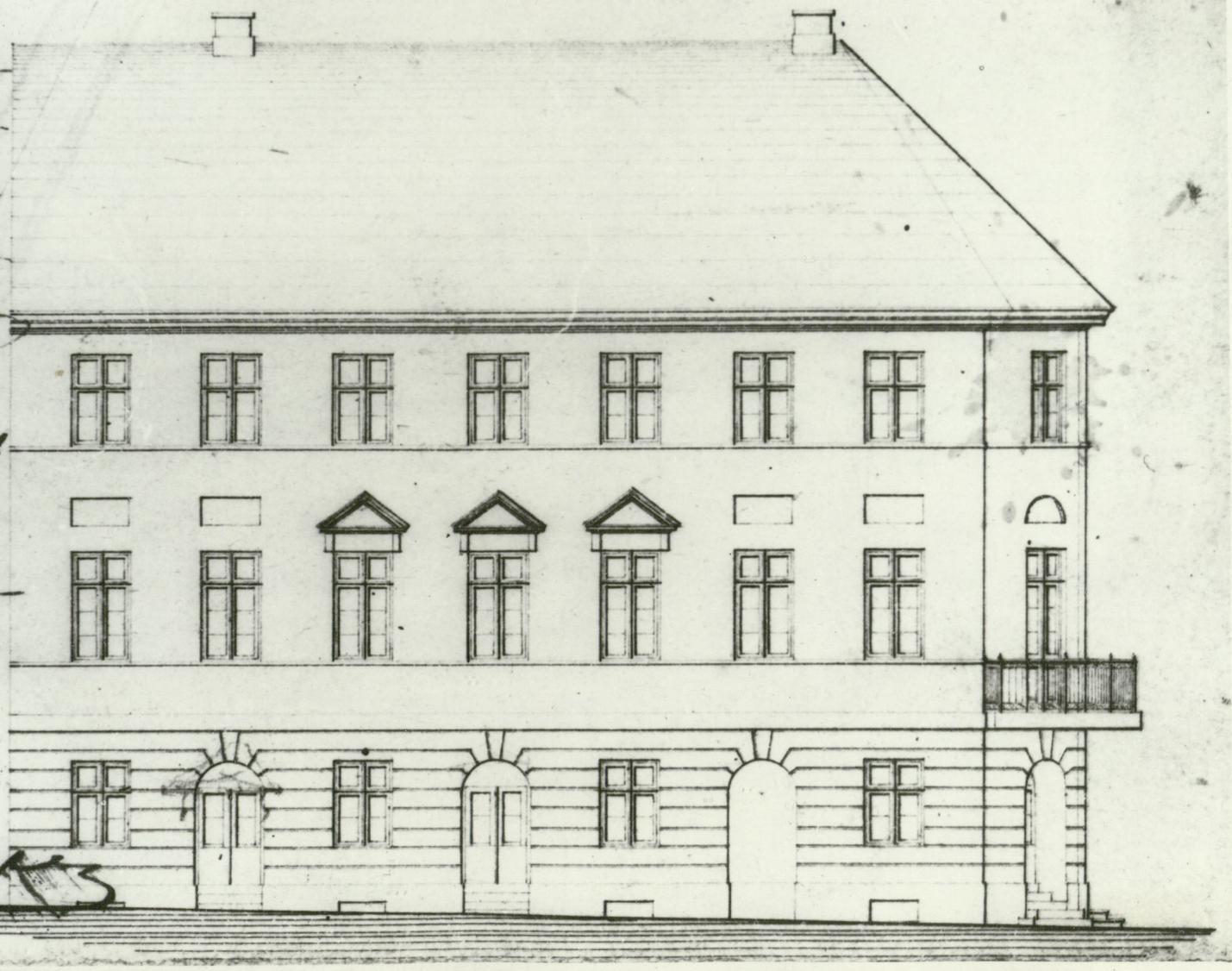
Handwritten signatures and names in Cyrillic script, including names like 'Николаевъ' and 'Александръ', likely identifying the architect or the project's sponsor.

Facade am Markt.

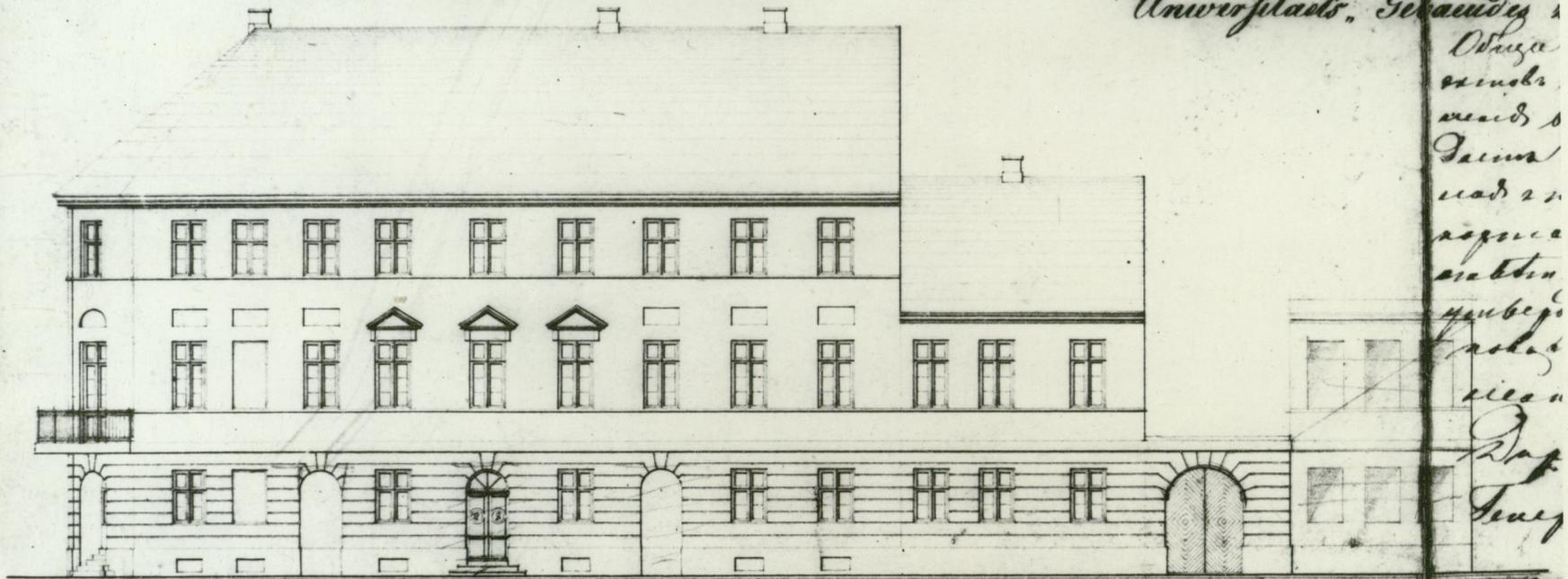
7

Handwritten notes on the left side of the drawing, including the year 1842 and 1849.

Handwritten signature or name at the bottom left of the drawing.

Façade in der Poststraße.

*Plan
von der jetzigen Einrichtung
Universitäts-Schauspielhaus*

*Oben
sind
mehr
Tiere
und
sogar
ein
Küchen
sind
ein
Küchen
sind*

Parterre Etage.

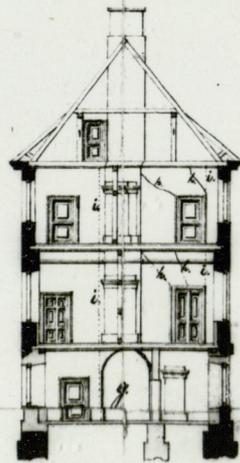

*Küchen
Küchen
Küchen*

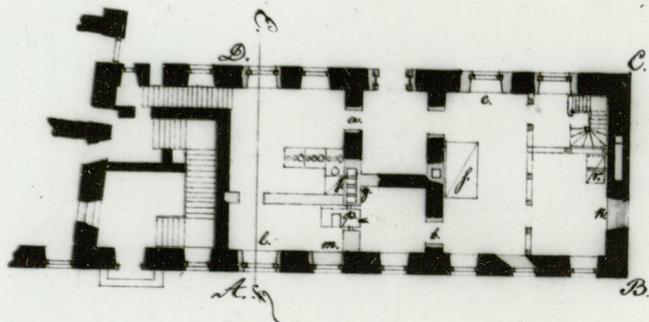
Дополнительный Планъ

по исправленію для улучшенія стараго Университетскаго зданія въ городѣ Дерптѣ
основаннаго по плану III утвержденнаго согласно отношенія Его Сіятельства С. Министра
Народнаго Просвѣщенія отъ 27 февраля 1841 года за № $\frac{2273}{1485}$.

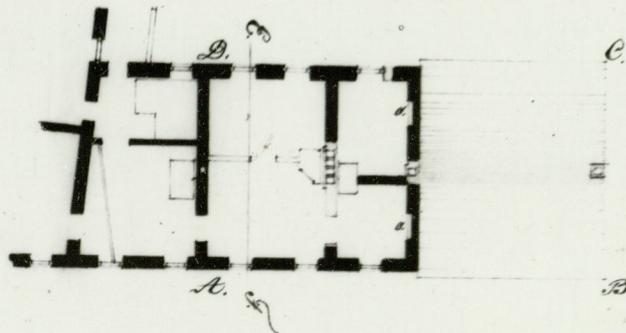
Просфилъ по Е. Ф.

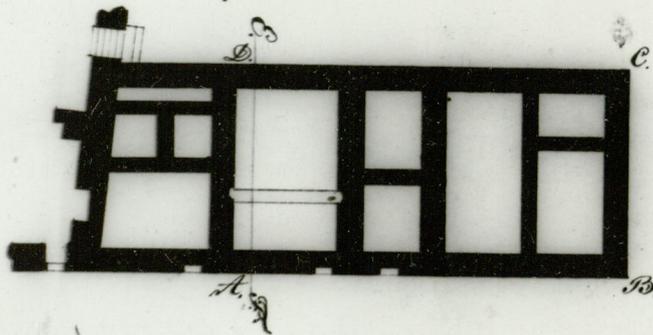
1ая Этажа.

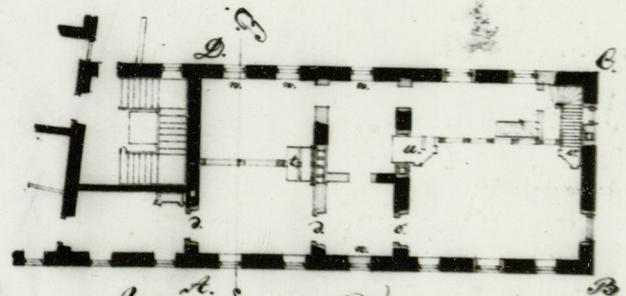
3^{ья} Этажа.

Фундаменты.

2ая Этажа.

Управляющей должности Губернаторской
строит. Канцелярии А. Кинескина.

Губернаторской Канцелярии
10 20 30 40 50 60 футов.

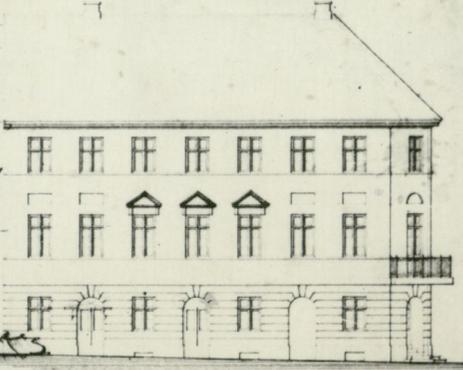
Plan

Einrichtung des alten
Hauses zu Dorpat.

Die hier gezeichnete Einrichtung ist
aus der in Petersburg im Jahre 1794
veröffentlichten Beschreibung des
Hauses zu Dorpat entnommen und
nach der Zeichnung des Architekten
H. Schumacher im Jahre 1794
ausgeführt worden. Die hier
gezeichnete Einrichtung ist die
jenige, welche im Jahre 1794
ausgeführt worden ist.

N. I.
K. 11. N. 4

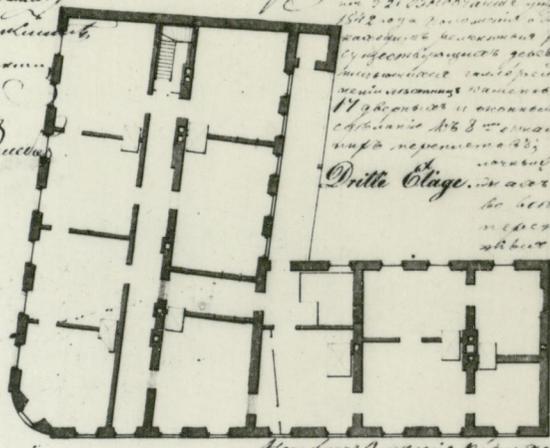
Façade am Markt.

Haus Dupont auf der Hauptstraße

Neueste
Einrichtung

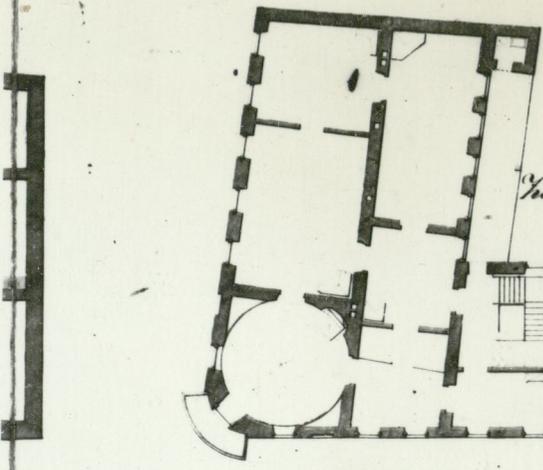
St. Schumacher
Architekt

Dritte Etage.

Die hier gezeichnete Einrichtung ist
aus der in Petersburg im Jahre 1794
veröffentlichten Beschreibung des
Hauses zu Dorpat entnommen und
nach der Zeichnung des Architekten
H. Schumacher im Jahre 1794
ausgeführt worden. Die hier
gezeichnete Einrichtung ist die
jenige, welche im Jahre 1794
ausgeführt worden ist.

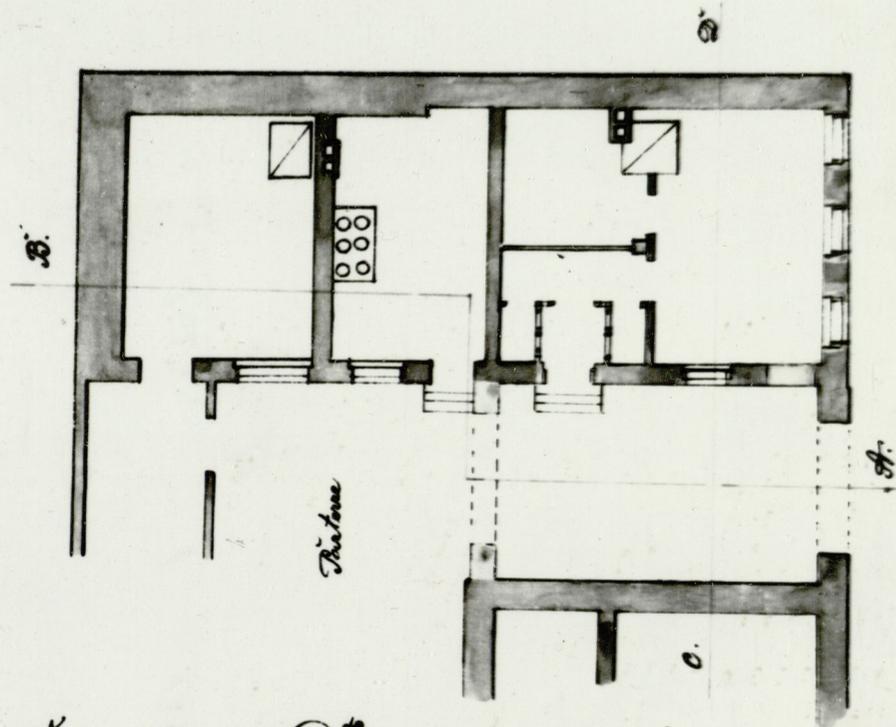
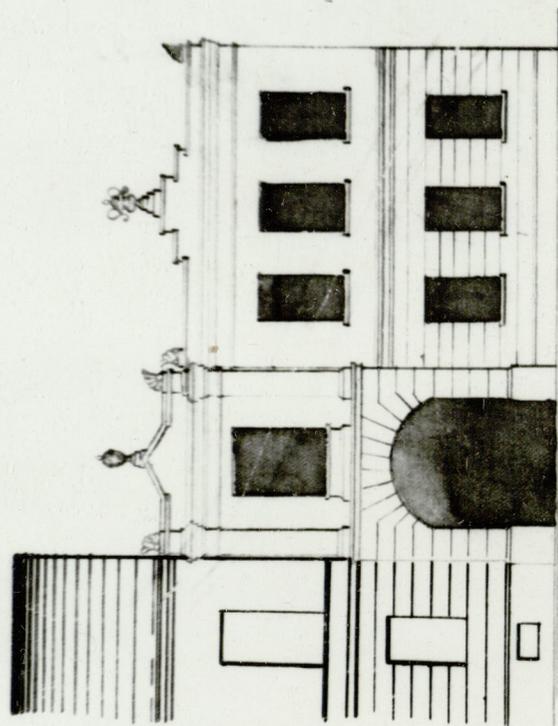
St. Schumacher
Architekt

Zweite Etage.

Die hier gezeichnete Einrichtung ist
aus der in Petersburg im Jahre 1794
veröffentlichten Beschreibung des
Hauses zu Dorpat entnommen und
nach der Zeichnung des Architekten
H. Schumacher im Jahre 1794
ausgeführt worden. Die hier
gezeichnete Einrichtung ist die
jenige, welche im Jahre 1794
ausgeführt worden ist.

Englisch

Grasfelig, Dorfstrasse 31er Mai 1884.
Zur Neuauflage des Lokalmagazins
Redaktion Fr. J. Faure

22

22

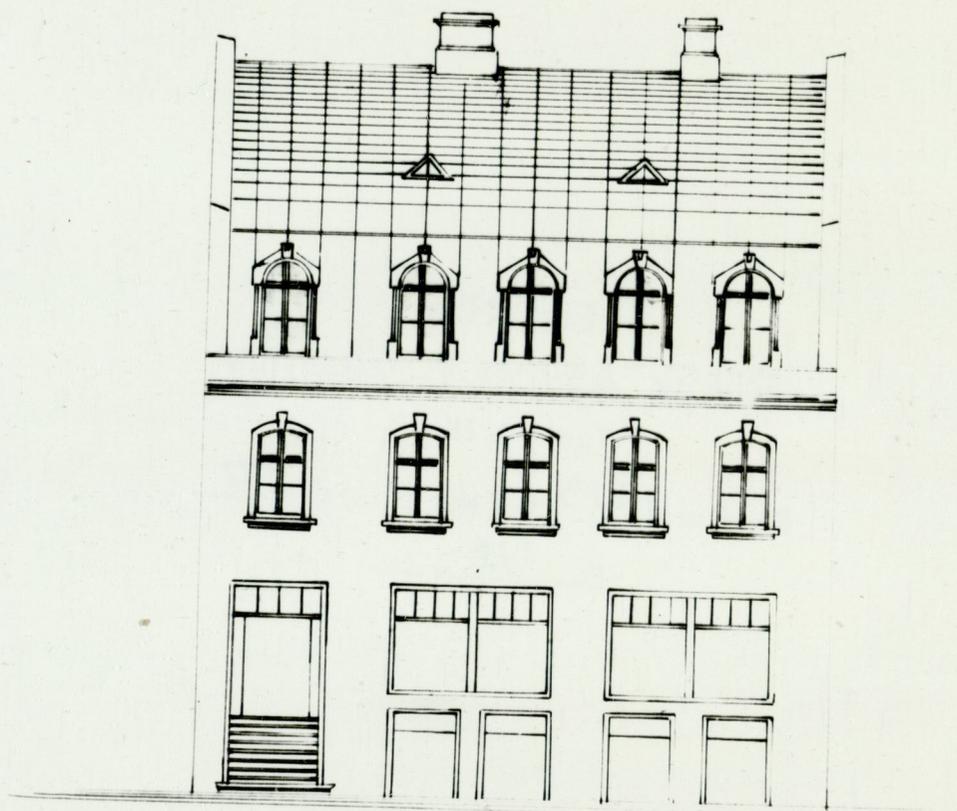

24

64

Проектъ 142

перестройки и надстройки мансардного этажа каменного
 дома Общества Торговцевъ и Промышленниковъ въ
 окр. Юрьевъ и его окрестностяхъ, расположеннаго въ гор.
 Юрьевъ по Рыцарской у. №.

Фасадъ.

27

67

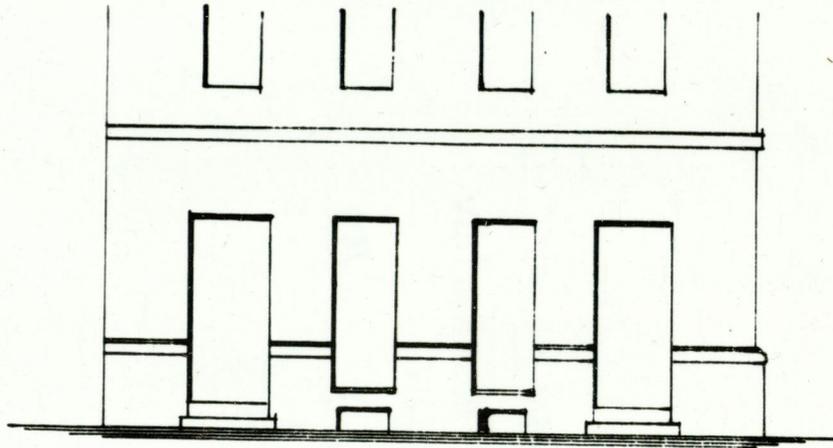

28

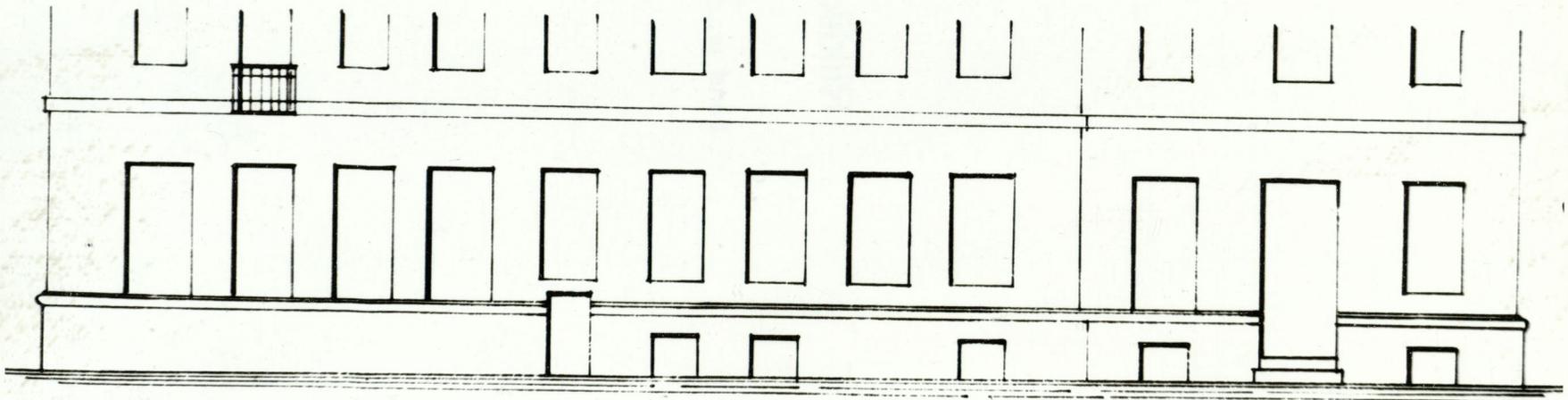
28

Thron des Kaiser Maximilian II. in Wien

Alte Ansicht, Rückseite.

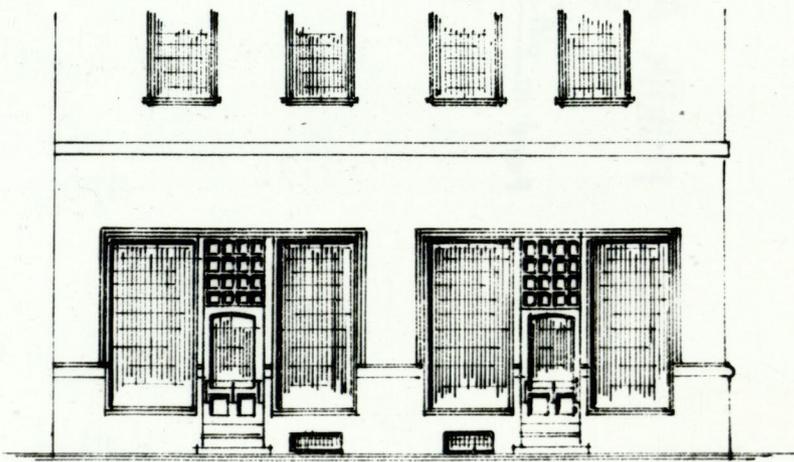

Alte Ansicht, Vorderseite.

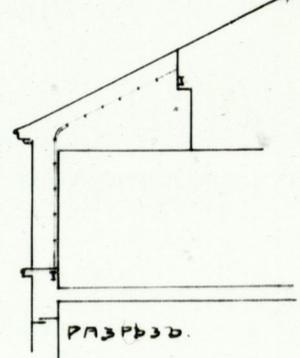
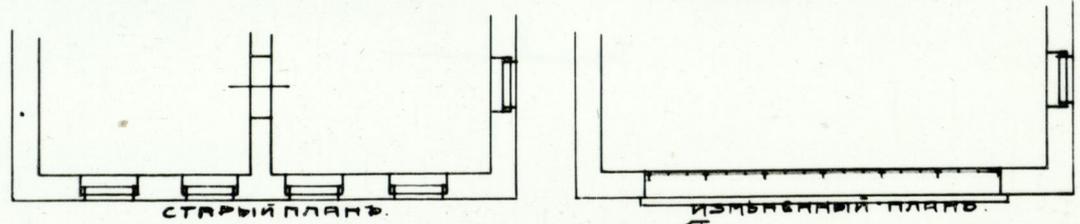

Plan
zur Änderung der Fassade und
Änderungen im Innern beim
Wohnhause des Herrn Carl
Tönnes in Dorpat, Ecke Ritter-
und Küter-Strasse.
Neue Ansicht, Ritterstr.

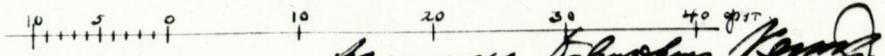
Carl
Tönnes
1840

Проектъ
 изменения фасада камен. 3-этажн. жилого дома
 г. Н. Тенкова,
 расположен. в 1-ой г. Юрьева по Рыцарской ул. № 6.

Соответствуетъ существующимъ
 условиямъ г. Юрьева.
 Составитель сур. планъ: *Александръ*
 Городской архитекторъ: *Александръ*

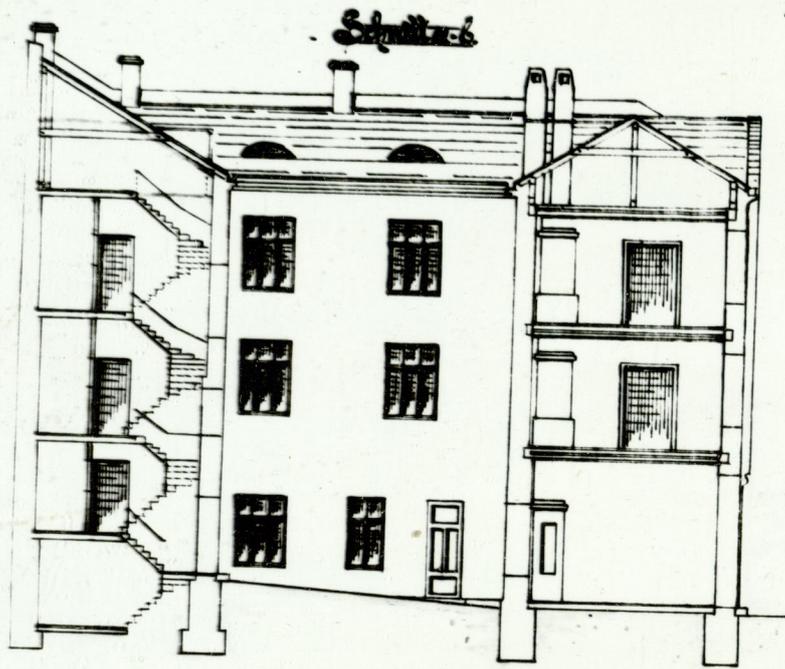

Исполн. - архитекторъ Александръ Александровъ Ковалевъ

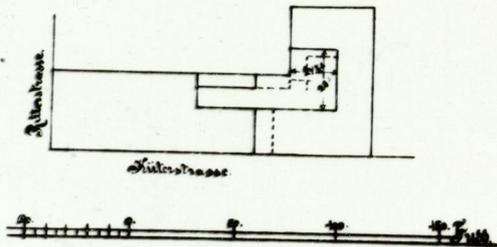

Stationsplan

Direkt im August 1911

Peter Schumann

Christy Riemer

Carab. Holzweg

2. Hauptstrasse

H. 1/1

Hilfsstrasse 6

37

46

1881
15. gen. 1907

161

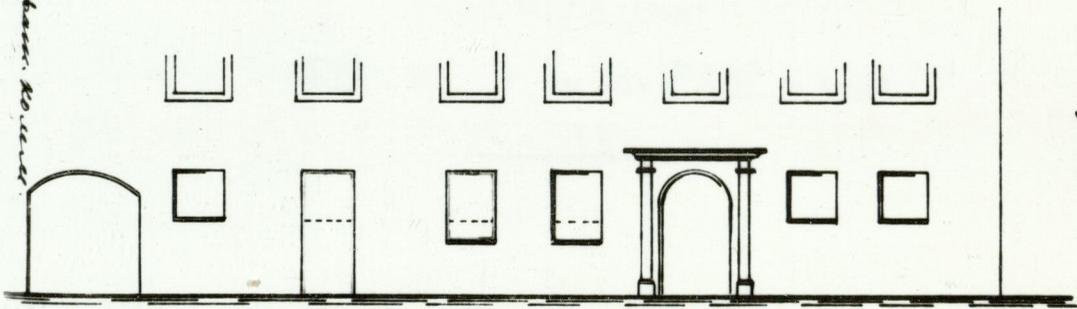
~~Skizze~~

~~zur Fagadenveränderung am Wohnhause des Herrn
O. Damm, Schindlerberg, an der Füllbacherstraße No. 1 an
Düsseldorf,~~

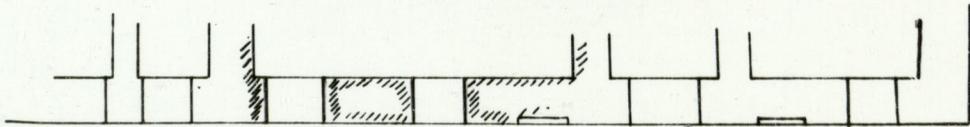
1907-11-10

Wohnhausbau, Düsseldorf

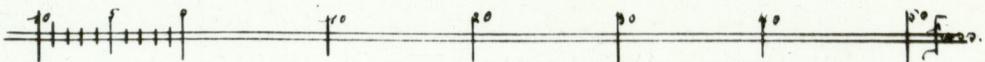
Reinhold
Wp. Aufnahme

Grundriss nach

Grundriss

~~Düsseldorf, den 22. November 1907~~

Reinhold

40

80

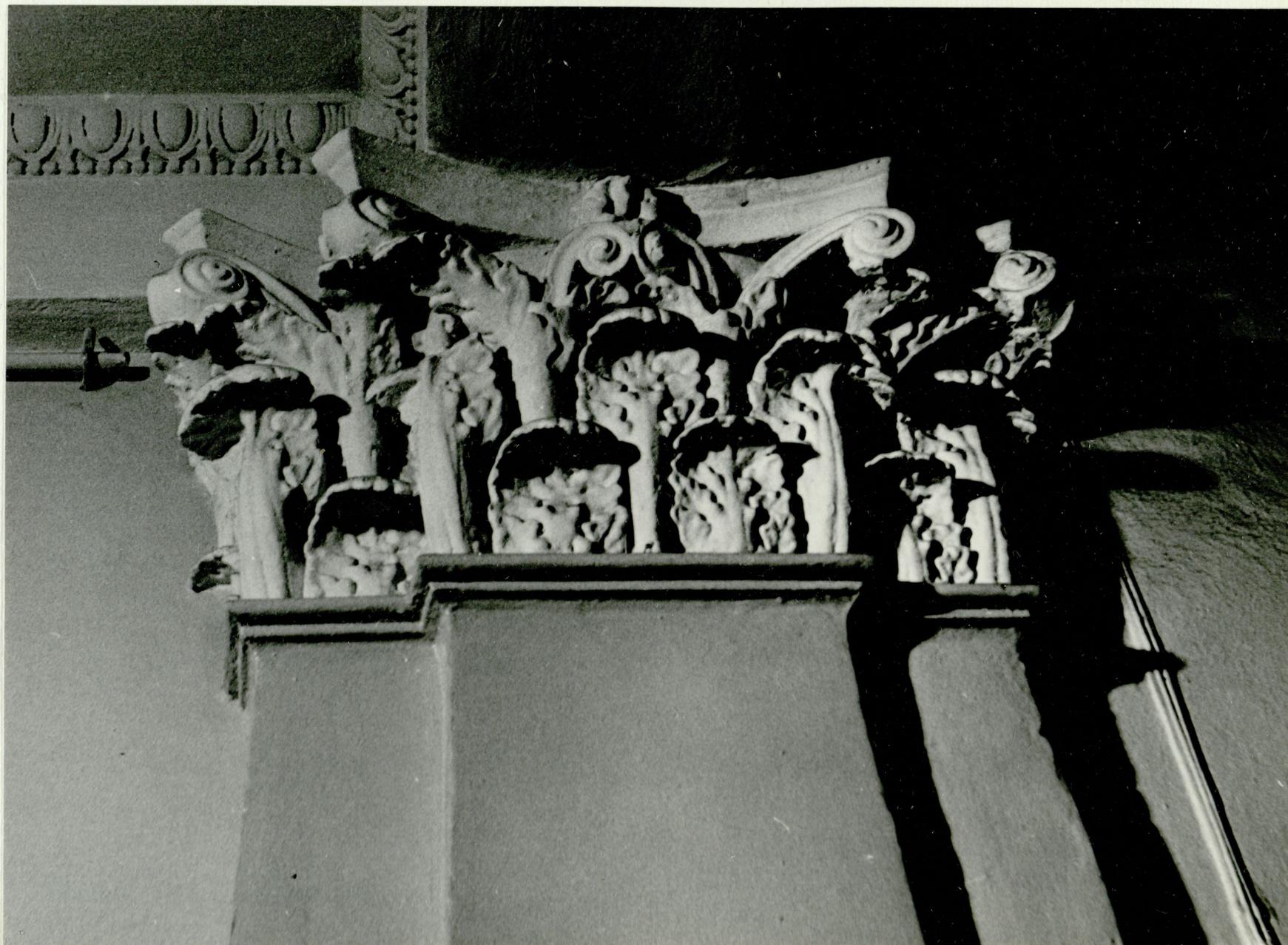
41

21

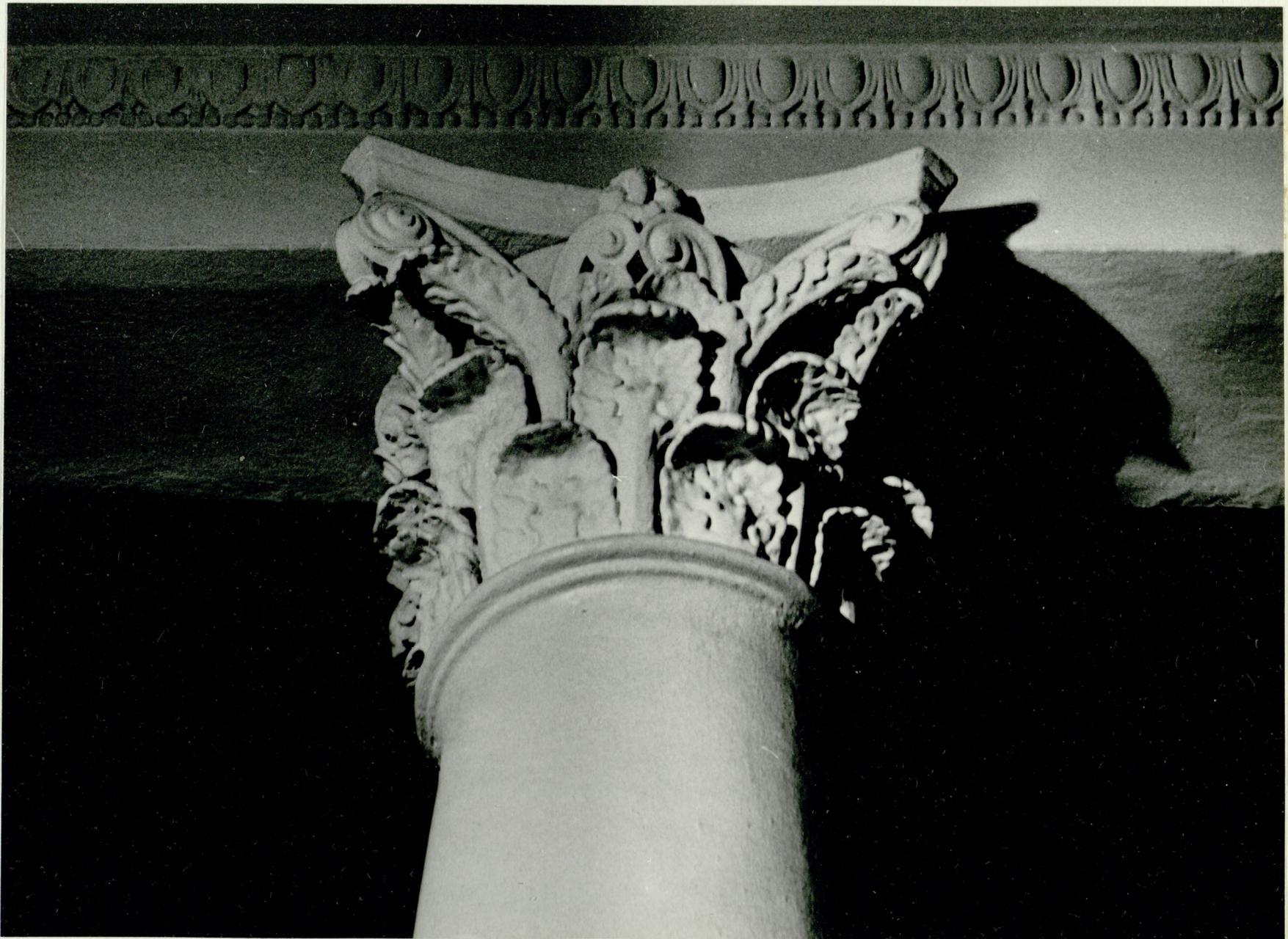

42

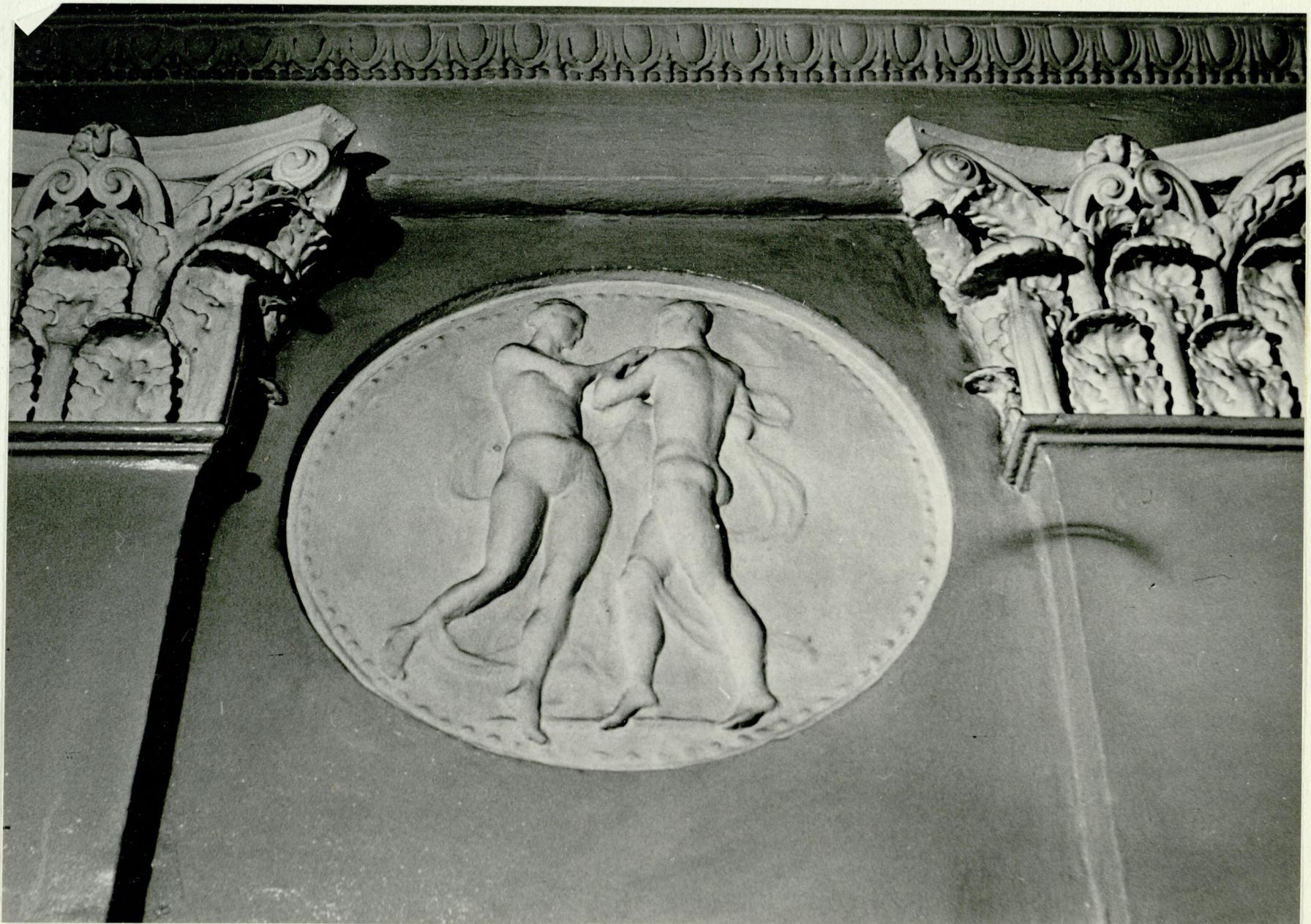
82

43

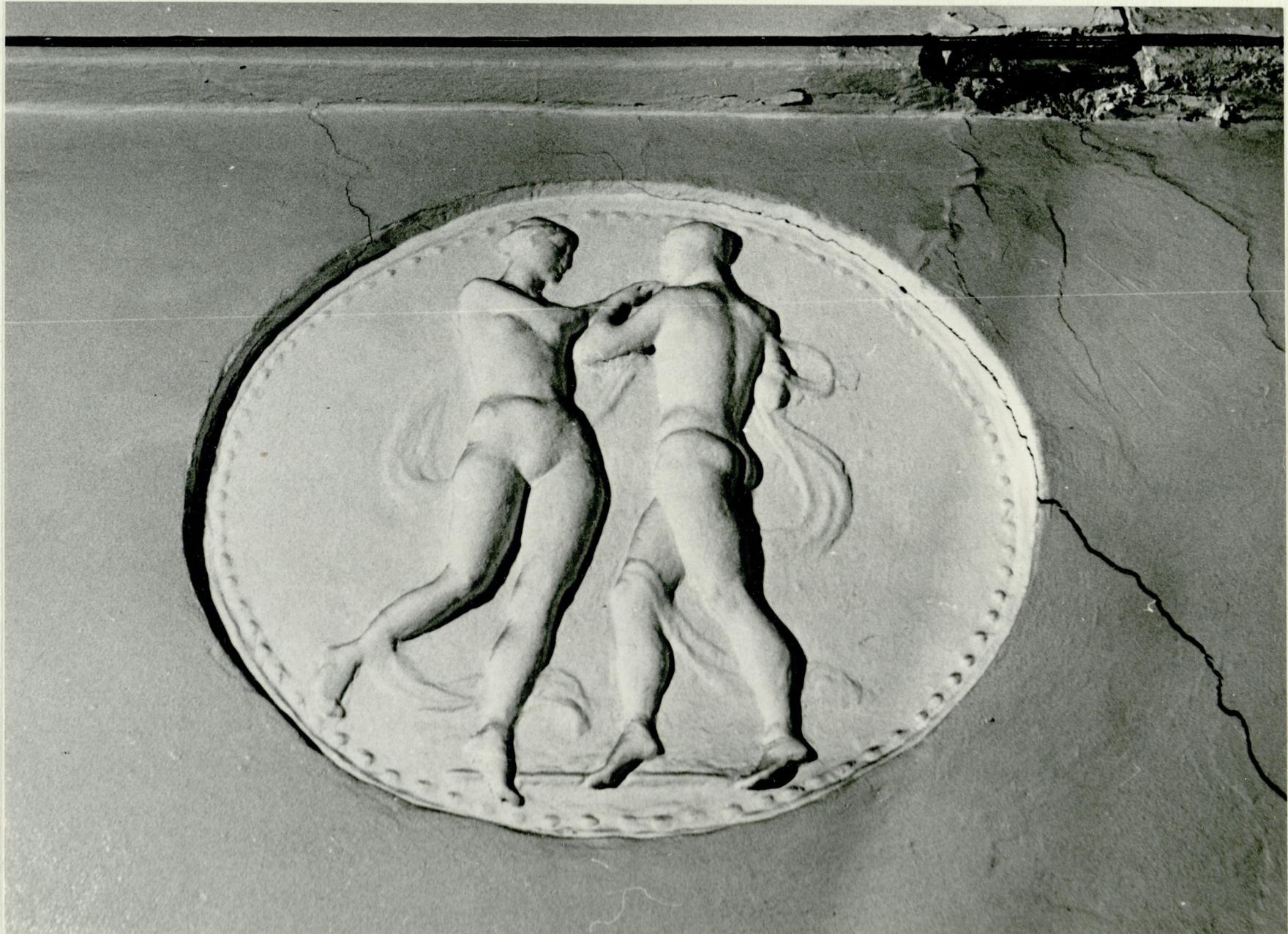

44

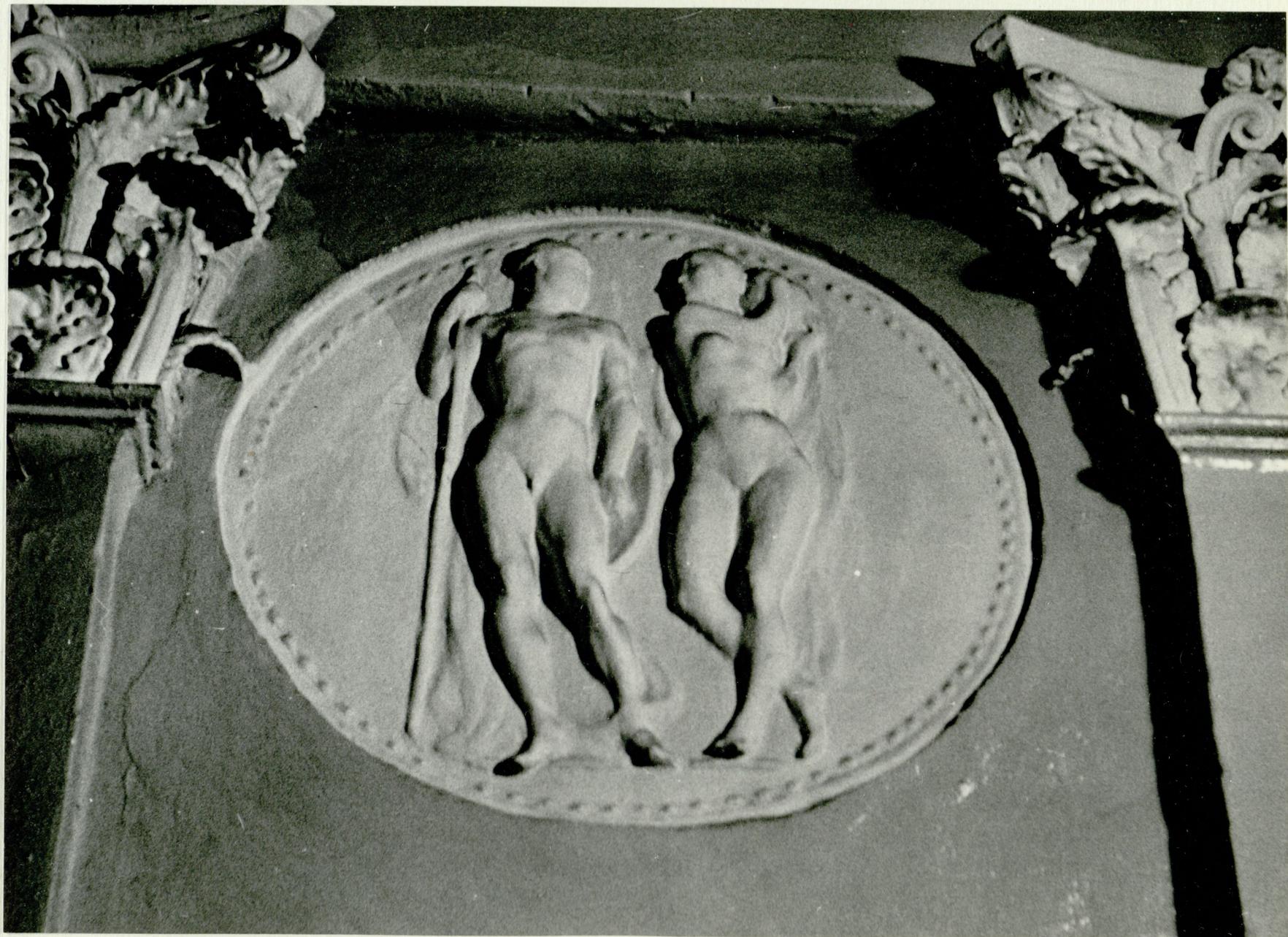

45

59

46

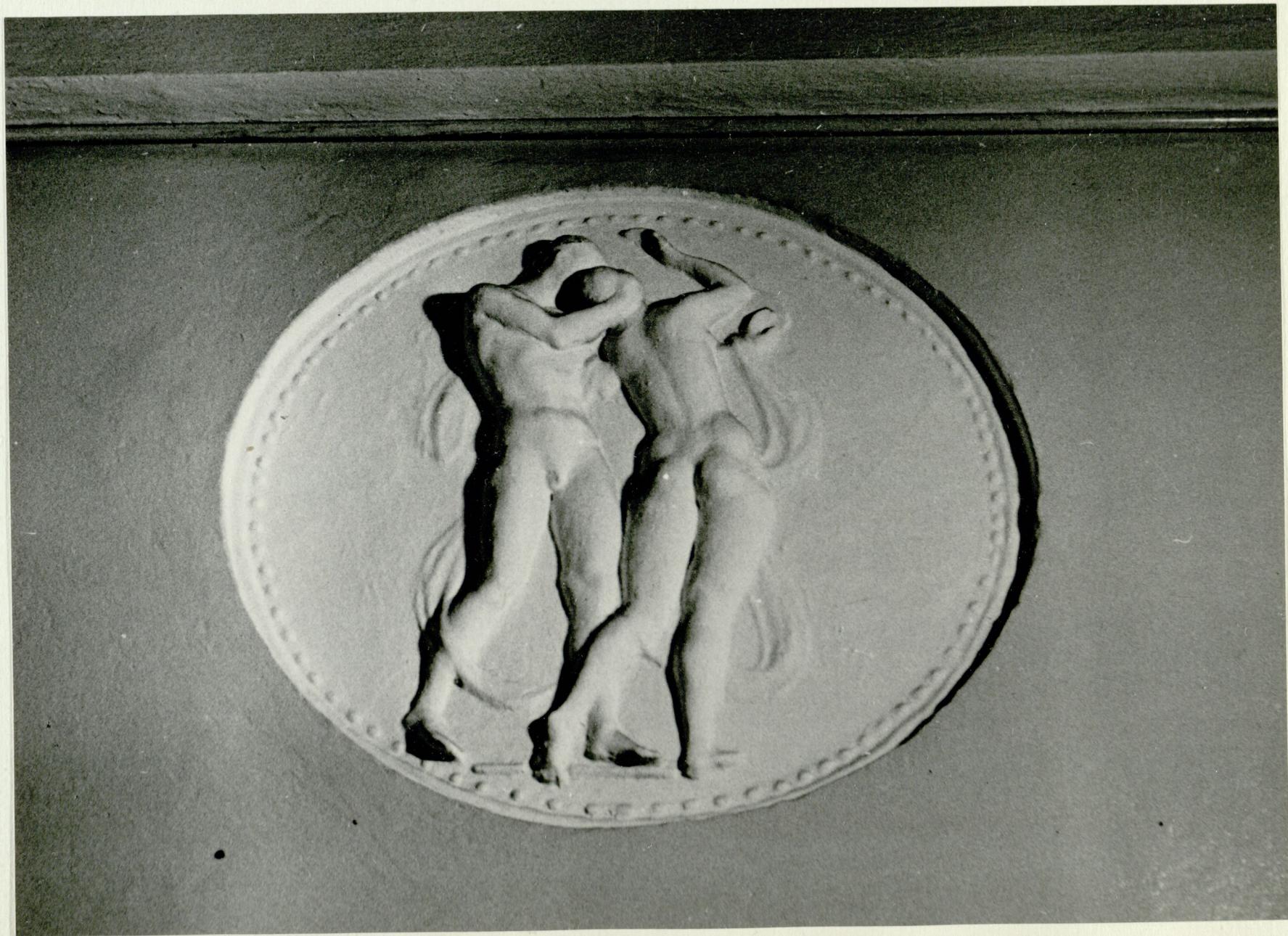

47

48

48

49

68

50

80

51

51

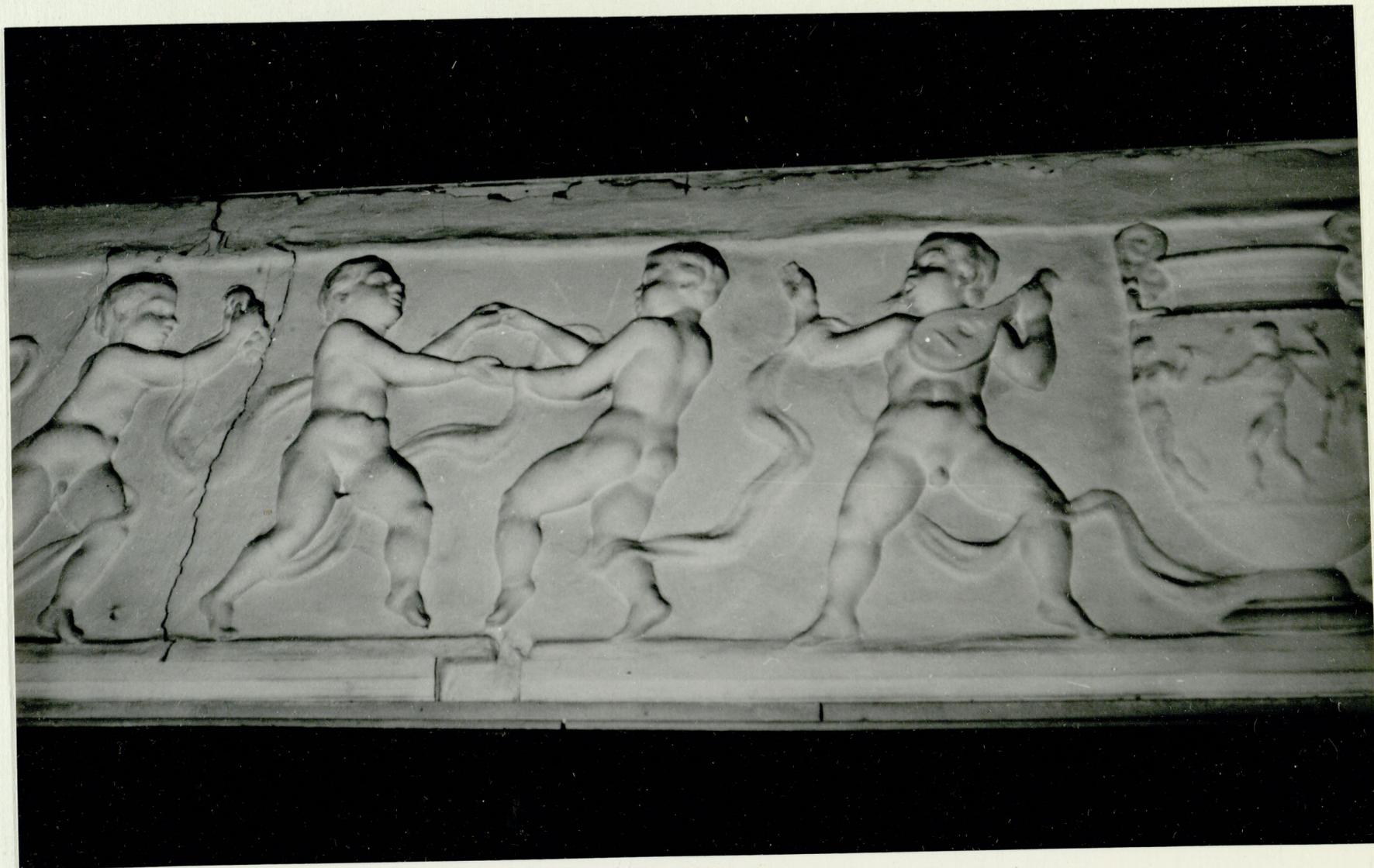
52

091

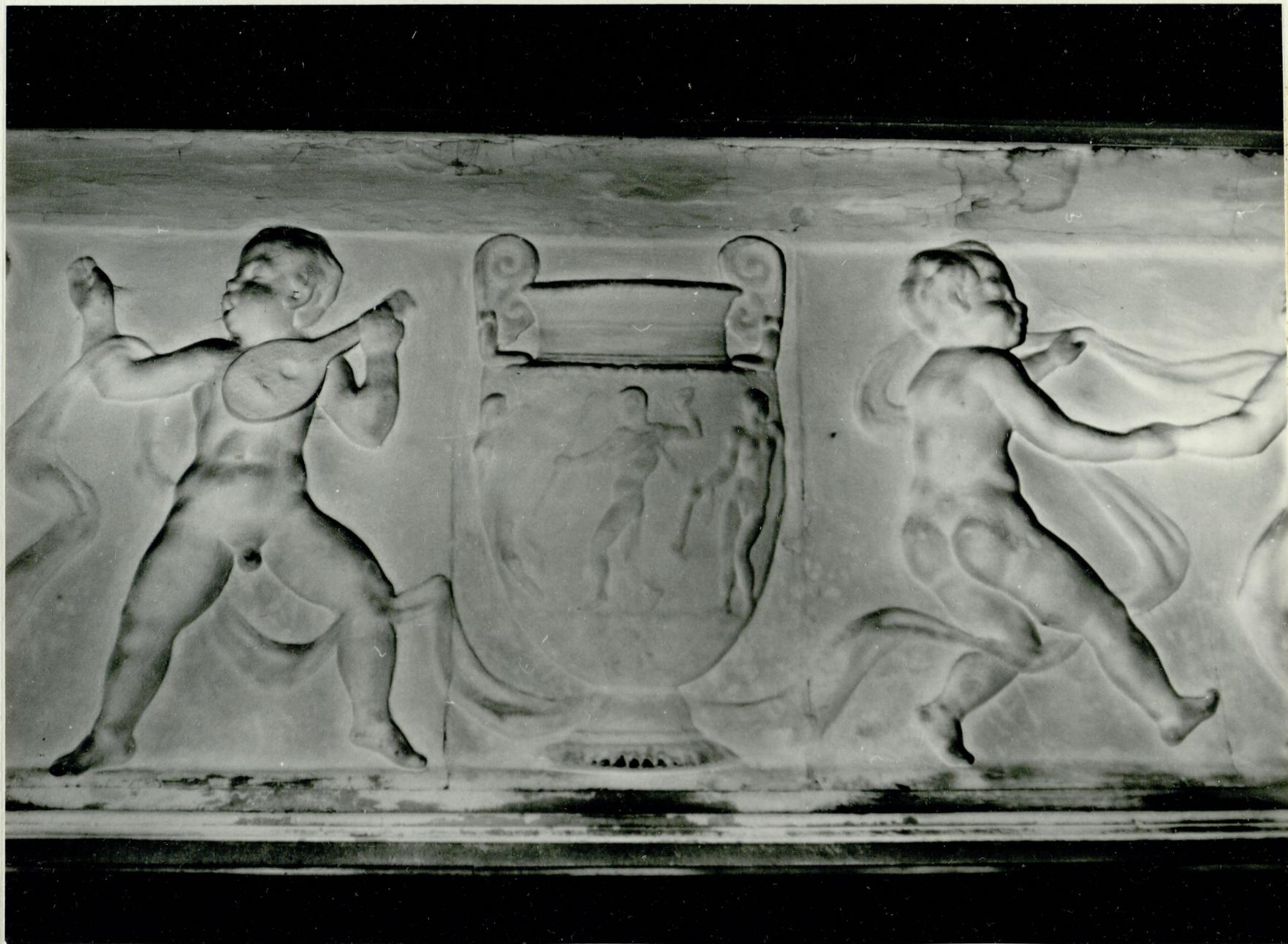
53

43

54

46

55

96

56

96

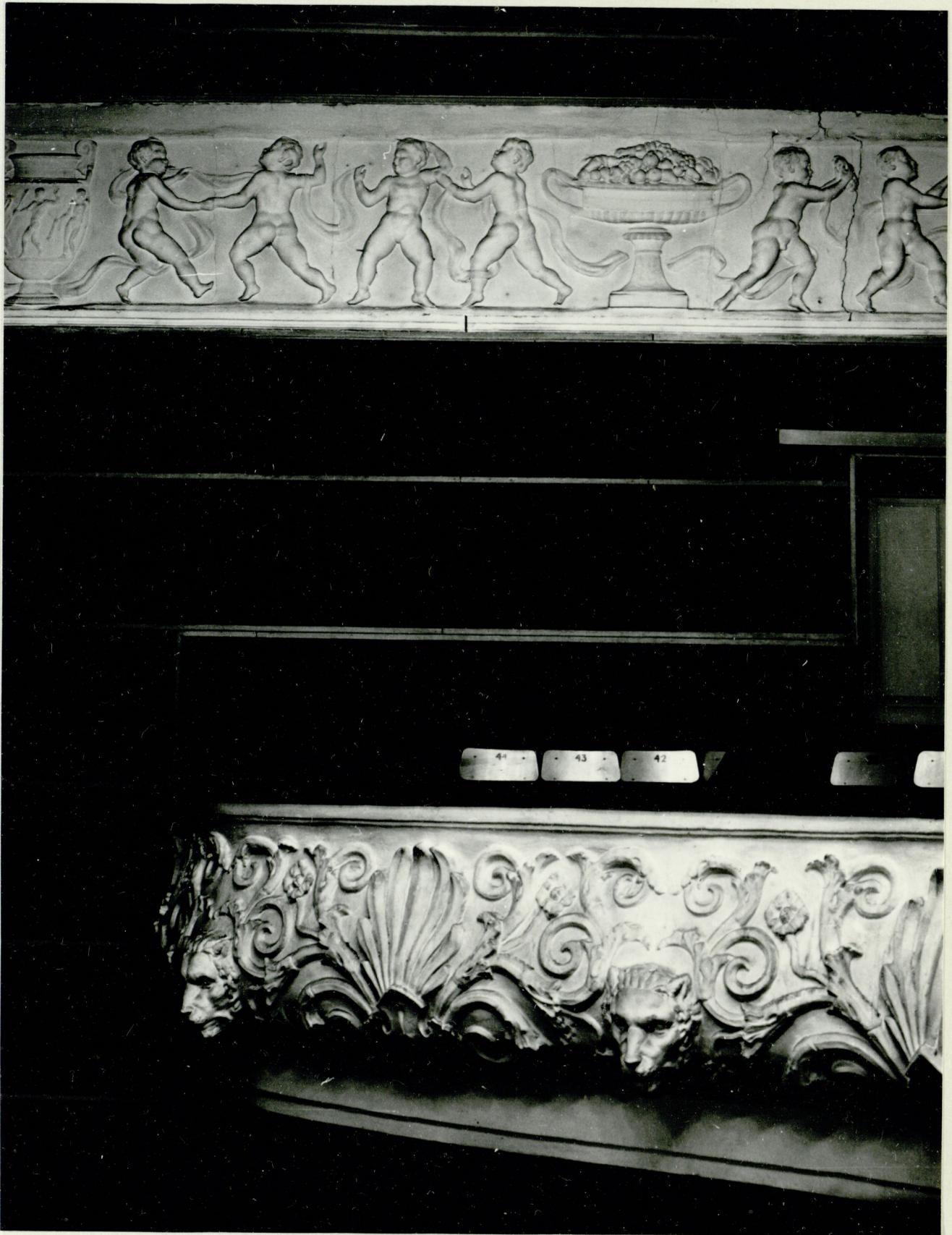
57

58

86

62

1021

63

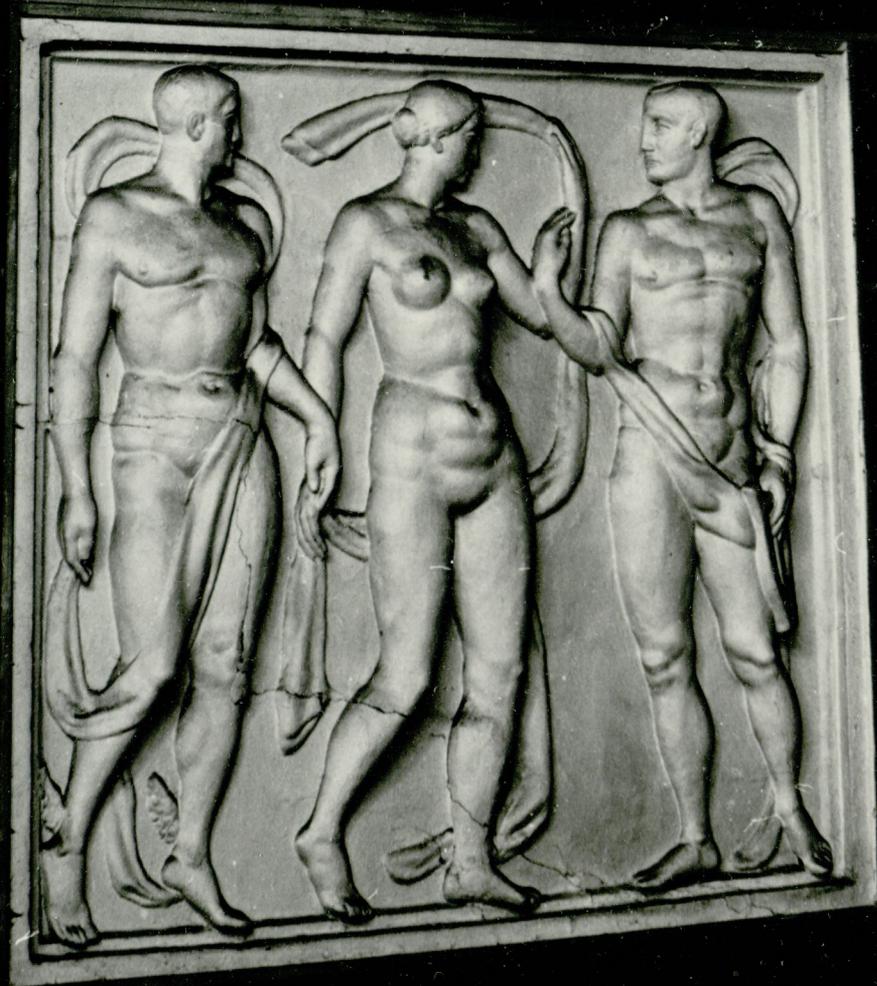
105

65

105

67

RKM 35:311

68

RKM 35:322